

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

**Resocjalizacja nieletnich, wobec których orzeczono
środek wychowawczy w postaci skierowania
do ośrodka kuratorskiego**

dr Paweł Kobes

Prawo karne i kryminologia

Warszawa 2021

Spis treści

Wprowadzenie	5
I. Ośrodek kuratorski – informacje ogólne	7
1. Status prawny i zakres działania ośrodków kuratorskich	7
2. Ośrodki kuratorskie na tle innych środków wychowawczych i poprawczych – ujęcie ilościowe	9
3. Rozwój ośrodków w ujęciu historycznym	11
II. Zakres zadań realizowanych w ośrodku kuratorskim	17
1. Metody oddziaływań	17
2. Charakter i formy oddziaływań realizowanych w wybranych ośrodkach kuratorskich	20
2.1. Program socjoterapeutyczny „Rozwój umiejętności społecznych” realizowany w Ośrodku Kuratorskim nr 3 w Wałbrzychu	21
2.2. Plan pracy Ośrodka Kuratorskiego nr 2 w Warszawie na rok 2021	25
2.3. Charakterystyka i opis zadań realizowanych w Ośrodku Kuratorskim nr 1 we Wrocławiu w okresie 1 września 2020 r. – 31 grudnia 2020 r.	27
2.4. Plan pracy Ośrodka Kuratorskiego nr 1 we Wrocławiu na rok 2021	29
III. Finansowanie ośrodków kuratorskich	31
1. Finansowanie działalności ośrodków	31
2. Wynagrodzenie kuratorów pracujących w ośrodkach	32
IV. Ośrodki kuratorskie – niewykorzystany potencjał	37
1. Ośrodek kuratorski jako środek tymczasowy	37
2. Profilaktyczno-opiekuńczy charakter ośrodka kuratorskiego	39
Wnioski końcowe	45
Bibliografia	49
Wykaz aktów prawnych i dokumentów	50

Wprowadzenie

Raport pt. „Resocjalizacja nieletnich, wobec których orzeczono środek wychowawczy w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego” (dalej Raport) został opracowany na zlecenie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości z inicjatywy Ministerstwa Sprawiedliwości.

Przedmiotem analizy przedstawionej w Raporcie jest zakres oddziaływań podejmowanych wobec nieletnich w ramach środka wychowawczego, jakim jest skierowanie do ośrodka kuratorskiego (dalej ośrodek) nie tylko z perspektywy określonych prawem obowiązujących form i zakresu podejmowanych działań, ale również z punktu widzenia możliwości wykorzystania potencjału omawianej instytucji wychowawczej. Z tego powodu w opracowaniu zostały omówione jedynie te zagadnienia i poddane rozważaniom prawnym jedynie te przepisy, które ściśle wiążą się z przedmiotem badań.

Z tego względu celem badań było uzyskanie wiedzy na temat zakresu i charakteru podejmowanych oddziaływań wobec nieletnich, a także obowiązujących uregulowań prawnych wpływających na skuteczność realizowanych w ośrodku oddziaływań.

Tak ujęty cel pozwolił na zdefiniowanie następujących problemów badawczych: Po pierwsze – jakie funkcje pełni ośrodek wychowawczy? Po drugie – jakie metody oddziaływań stosowane są w ośrodku wobec nieletnich? Po trzecie – które rozwiązania prawne stoją na przeszkodzie optymalnemu funkcjonowaniu przedmiotowego środka wychowawczego? Po czwarte – czy istnieje możliwość wykorzystania szerszego niż to ma miejsce obecnie potencjału ośrodka kuratorskiego jako środka o szerokim wachlarzu oddziaływań wobec nieletnich?

Do rozwiązania wskazanych problemów badawczych zastosowane zostały następujące metody badawcze: analiza dogmatyczno-prawna przepisów regulujących ustrój i zakres działania ośrodków; analiza dokumentów dotyczących form oddziaływań w Ośrodku Kuratorskim nr 1 we Wrocławiu, w Ośrodku Kuratorskim nr 2 w Warszawie, w Ośrodku Kuratorskim nr 3 w Wałbrzychu; nieustrukturyzowane wywiady ustne z kierownikami wymienionych ośrodków, a także z kierownikiem Ośrodka Kuratorskiego w Białymstoku, z kierownikiem Ośrodka Kuratorskiego nr 4 w Świebodzicach i byłym wieloletnim kierownikiem Ośrodka Kuratorskiego nr 2 w Warszawie.

Tak zdefiniowanym celom i problemom badawczym została podporządkowana struktura Raportu, który składa się z trzech rozdziałów. Rozdział I obejmuje zagadnienia dotyczące charakteru prawnego ośrodków kuratorskich i zadań przypisanych prawem oraz form ich

realizacji. Oprócz tego w tym rozdziale zostały przedstawione dane ilościowe pozwalające na dokonanie oceny roli środka wychowawczego skierowania nieletniego do ośrodka kuratorskiego na tle innych środków wychowawczych. Ponadto w tej części pracy został przedstawiony rozwój ośrodków w ujęciu historycznym. Zaakcentowanie w Raporcie tej kwestii było istotne z uwagi na podnoszone w dalszej części Raportu postulaty przywrócenia pewnych rozwiązań w zakresie funkcjonowania ośrodków, które obecnie już nie funkcjonują. Natomiast w rozdziale II ukazano przykładowe formy i zakres oddziaływań wobec nieletnich podejmowane w ośrodkach. Z kolei w rozdziale III zostały przedstawione dwie propozycje zmian strukturalnych, które pozwoliłyby na optymalne wykorzystanie potencjału omawianych instytucji. Wydają się one na tyle istotne, że zasługują na odrębne wyeksponowanie poza wnioskami końcowymi.

Całość Raportu zamykają wnioski końcowe zawierające postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda*, które odnoszą się do zakresu działań podejmowanych w stosunku do nieletnich, do uwarunkowań prawnych funkcjonowania ośrodków, a także do zwiększenia możliwości i lepszego wykorzystania ich potencjału.

I. Ośrodek kuratorski – informacje ogólne

1. Status prawny i zakres działania ośrodków kuratorskich

Skierowanie nieletniego do ośrodka kuratorskiego jest jednym ze środków wychowawczych określonych w art. 6 pkt 6 ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹. Stanowi on pośrednią formę oddziaływania wychowawczego pomiędzy nadzorem kuratora a umieszczeniem nieletniego w placówce wychowawczej lub poprawczej. Jego istota polega na grupowym, zintensyfikowanym oddziaływaniu wychowawczym na nieletniego przy jednoczesnym pozostawieniu go w dotychczasowym środowisku². W literaturze przedmiotu skierowanie nieletniego do ośrodka kuratorskiego taktowane jest jako swoista odmiana nadzoru kuratorskiego³. Dlatego zasadne jest jego orzekanie w przypadku, gdy samoistny nadzór kuratora jest niewystarczającym środkiem wychowawczym⁴. W praktyce ośrodki kuratorskie stwarzają nieletnim zastępcze środowisko wychowawcze⁵, przypominając swoim charakterem świetlicę⁶. Skierowanie nieletniego do ośrodka kuratorskiego traktowane jest jako wzmożona forma nadzoru sprawowanego przez kuratora, pozwalająca na codzienną organizację nieletniemu większości jego wolnego czasu⁷.

Orzeczenie tego środka jest szczególnie zasadne wówczas, gdy środowisko rodzinne nieletniego nie wywiera na niego negatywnego wpływu, lecz nie może lub nie potrafi właściwie realizować obowiązków socjalizacyjnych⁸. Tym samym ośrodek powinien spełniać funkcję profilaktyczną i opiekuńczą obok funkcji resocjalizacyjnej. Jednakże środek ten orzekany jest stosunkowo rzadko pomimo jego wysokiej efektywności⁹. Jej przykładem mogą być chociażby

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 969 – dalej u.p.n.

² Zob. podobnie: Ł. Kwadrans, K. Konaszewski, *Ośrodek kuratorski ośrodkiem wychowawczym na przejawy demoralizacji i czyny karalne dzieci i młodzieży*, „Probacja” 2016, nr 3, s. 46.

³ A. Haak-Trzuskawska, H. Haak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 41.

⁴ K. Gromek, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2004, s. 121.

⁵ R. Borowski, D. Wysocki, *Instytucje wychowania resocjalizującego*, Płock 2001, s. 70.

⁶ K. Sawicka, *Współczesne tendencje światowe w praktyce resocjalizacyjnej*, [w:] *Podstawy procesu resocjalizacji*, red. S. Górski, Warszawa 1987, s. 197.

⁷ A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Gdańsk 2002, s. 66.

⁸ A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz...*, s. 6.

⁹ Por. P. Kozłowski, *Ośrodek kuratorski – przestrzeń aktualnych wyzwań grupowej nieinstytucjonalnej resocjalizacji nieletnich*, [w:] *Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana dr Tadeuszowi Jedynakowi*, red. K. Stasiak, Toruń 2018, s. 279.

ośrodki kuratorskie działające na obszarze właściwości Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie¹⁰.

Zakres działań podejmowanych w ośrodku kuratorskim określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości¹¹, które do podstawowych zadań ośrodka zalicza prowadzenie oddziaływań profilaktycznych, opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjno-terapeutycznych. Realizacja tych zadań ma się odbywać poprzez zaspokajanie potrzeb osobowościowych, rozwiązywanie problemów psychicznych, uczenie samodzielnego radzenia sobie z trudnościami życiowymi, eliminowanie zaniedbań wychowawczych i edukacyjnych, wyrównywanie zaniedbań środowiskowych, wdrażanie do przestrzegania norm społecznych, rozwijanie zainteresowań, wyrabianie właściwych nawyków spędzania wolnego czasu, rozładowanie napięć emocjonalnych, a także kształtowanie poczucia odpowiedzialności i opiekuńczości (§ 5 ust. 1 r.o.k.).

Powszechną formą oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych realizowanych w ośrodku jest pomoc udzielana nieletnim w odrabianiu lekcji. Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że większość dzieci tam kierowanych ma zapóźnienia edukacyjne, które wychowawcy starają się nadrobić. Te zadania były realizowane – w miarę możliwości – w wielu ośrodkach także w czasie pandemii w formie zajęć on-line.

Natomiast ze względu na to, że do ośrodka kierowani mogą być jedynie nieletni, u których stwierdzono przejawy demoralizacji lub popełnienie czynu karalnego, jego funkcja profilaktyczna jest w zasadzie iluzoryczna, ponieważ oddziaływanie obejmuje nieletnich o pogłębionych i utrwalonych postawach dewiacyjnych.

Z uwagi na charakter funkcjonowania ośrodka, stwarza on bardzo dobre możliwości diagnostyczne¹² nieletniego i jego środowiska rodzinnego, ponieważ kurator ma regularny i częsty kontakt z nieletnim, a tym samym może go obserwować także podczas zajęć grupowych.

Zarówno kuratorzy sprawujący nadzór nad nieletnimi, jak i kuratorzy pracujący z nieletnimi w ośrodkach, realizują funkcję, którą określam jako edukacyjno-aktywizującą¹³. Funkcja ta jest niedostrzegalna w literaturze, choć w moim przekonaniu może odgrywać bardzo istotną rolę w procesie oddziaływania na nieletniego. Jej istotą jest oddziaływanie nie na samego podopiecznego, a w tym przypadku na nieletniego, tylko na inne osoby bezpośrednio uczestniczące w jego procesie rozwojowym. Do takich osób należy chociażby nauczyciel, wychowawca w szkole, pedagog szkolny. W ramach pracy kuratora z nieletnim w ośrodku powinien pozostawać on w kontakcie z nauczycielem. Kontakt nie powinien służyć jedynie

¹⁰ K. Drapała, R. Kulma, *Powrotność do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze* (raport z badań), „Prawo w Działaniu” 2014, nr 19, s. 225–226.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 5 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich (Dz.U. Nr 120, poz. 1294) – dalej r.o.k.

¹² Zob. szerzej na temat diagnozy: P. Kobes, *Funkcje kuratora w polityce kryminalnej*, Warszawa 2019, s. 165 i nast.

¹³ Zob. szerzej na temat tej funkcji: P. Kobes, *Funkcje...*, s. 170 i nast.

do pozyskiwania informacji od nauczyciela o zachowaniu nieletniego w szkole, jego stosunku do zajęć szkolnych itp. Kontakt ten powinien być również wykorzystany do informowania nauczyciela o potrzebach nieletniego, o właściwym podejściu na zajęciach (np. kurator może pouczyć nauczyciela, iż nieletni potrzebuje więcej wzmocnień pozytywnych, gdyż w domu nie styka się z nimi, co stanowi główną przyczynę bardzo niskiego poczucia wartości u nieletniego). Tym samym kurator nie tylko w pewnym sensie edukuje nauczyciela, ale również aktywizuje go w procesie resocjalizacji nieletniego.

Z uwagi na to, że działalność ośrodka obejmuje również współpracę z innymi podmiotami (np. organizacjami sportowymi, organizacjami pozarządowymi wspierającymi dzieci), z którymi również nieletni może mieć styczność, realizacja tej funkcji przez kuratora może mieć bardzo szeroki zakres i przyczynić się do optymalizacji oddziaływań tych osób lub instytucji na rzecz nieletniego.

W związku z powyższym należy się zgodzić, że zadaniem ośrodków kuratorskich jest wdrażanie nieletnich do przestrzegania zasad społecznych, kształtowanie właściwego stosunku do nauki i pracy, jak również rozwijanie uzdolnień nieletnich¹⁴. Jednakże kuratorskie ośrodki realizują – ze względu przez charakter opisanych działań – przede wszystkim cele opiekuńczo-wychowawcze i dydaktyczne, ponieważ organizują nieletnim czas wolny w godzinach popołudniowych pod opieką kuratora, który prowadzi m.in. zajęcia świetlicowe, a także kreuje odpowiednie sytuacje wychowawcze. Ze względu na charakter realizowanych działań ośrodki mają potencjał do tego, aby odgrywać ważną rolę w procesie zapobiegania demoralizacji nieletnich¹⁵.

2. Ośrodki kuratorskie na tle innych środków wychowawczych i poprawczych – ujęcie ilościowe

Aby szerzej omówić funkcjonowanie ośrodków kuratorskich, należy w pierwszym rzędzie pokazać dotychczasową reakcję sądów rodzinnych na przejawy demoralizacji i przestępczości nieletnich przez pryzmat liczby i rodzaju orzekanych środków wychowawczych i poprawczych (tabele nr 1 i nr 2).

¹⁴ J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1998, s. 52.

¹⁵ K. Gromek, *Komentarz...*, s. 121.

Tabela 1. Wybrane środki opiekuńczo-wychowawcze orzekane samoistnie w latach 2014–2018.

Rodzaj orzeczonego środka	2014	2015	2016	2017	2018
Ogółem orzeczone środki	31912	26836	26544	23028	24168
Samoistne środki wychowawcze ogółem	37926	32207	32012	27985	29525
Nadzór kuratora	11765	9865	9977	8498	9031
Zobowiązanie do ¹⁶ : naprawienia szkody, wykonania określonych prac na rzecz społeczności	1672	1482	1497	1360	1416
Nadzór rodziców lub opiekuna	3023	2213	2198	1811	1958
Nadzór osoby godnej zaufania, organizacji lub zakładu pracy	19	10	10	13	8
Skierowanie do ośrodka kuratorskiego	562	583	564	477	501
Zobowiązanie rodziców lub opiekuna do określonego zachowania (art. 7 u.p.n.)	188	173	188	206	166

Opracowanie własne na podstawie: *Opracowania wieloletnie. Nieletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2008–2018* (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>, dostęp: 7 grudnia 2021 r.).

Tabela 2. Liczba skierowanych nieletnich do ośrodków kuratorskich w latach 2019–2020.

Skierowanie do ośrodka kuratorskiego	2019	2020
Liczba skierowań	772	526

Opracowanie własne na podstawie: *MS-S16/18 Sprawozdanie w sprawach rodzinnych i nieletnich*.

Jak wynika z powyższych dwóch zestawień, środek w postaci skierowania nieletniego do ośrodka kuratorskiego jest orzekany w niewielu przypadkach. Corocznie na przestrzeni siedmiu lat sądy rodzinne zastosowały omawiany środek wychowawczy, z wyjątkiem 2019 r., jedynie w stosunku do ponad 500 nieletnich. Z przedstawionych danych wynika również, że sądy rodzinne dwa razy częściej decydują się na orzeczenie nadzoru kuratora.

Niewątpliwie jedną z przyczyn rzadkiego kierowania nieletnich do ośrodków jest ich mała liczba. Z informacji przekazanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości wynika, że:

do roku 2001 przy prawie każdym sądzie rejonowym działał ośrodek kuratorski, dzisiaj jest ich w całej Polsce około 116 (sądów rejonowych jest 318). W konsekwencji powyższego w większości sądów rejonowych sędziowie rodzeni są pozbawieni możliwości orzekania tego środka wychowawczego. Aktualnie postanowienie sądu o zastosowaniu wobec nieletniego środka wychowawczego w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego jest stosowane wobec około 1400 nieletnich (dane z formularza statystycznego MS-S4or Sprawozdanie z działalności kuratorskiej służby sądowej za rok 2020, które zawiera jedynie dane o liczbie i zmianach w liczbie ośrodków kuratorskich)¹⁷.

¹⁶ W tym miejscu pominięto inne obowiązki nakładane przez sądy rodzinne, ponieważ ich liczba jest znikoma.

¹⁷ Z pisma Pani Beaty Turek – Dyrektora Departamentu Spraw Rodzinnych i Nieletnich skierowanego do mnie 2 sierpnia 2020 r.

Natomiast druga przyczyna wynika z tego, że sądy rodzinne, choć mają możliwość kierowania nieletnich do ośrodków, nie robią tego, pomimo wskazywania im takiej propozycji przez kuratorów sądowych. Na ten fakt zwracali uwagę kuratorzy podczas wywiadów.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że Ministerstwo Sprawiedliwości dysponuje bardzo ograniczonymi informacjami na temat ośrodków kuratorskich. W swoim piśmie Pani Beata Turek stwierdza, że:

Ministerstwo Sprawiedliwości nie dysponuje danymi dotyczącymi wieku nieletnich, którzy po raz pierwszy są kierowani do ośrodków kuratorskich, długości średniego okresu trwania środka wychowawczego w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego oraz danych o nieletnich, którzy zostali skierowani do ośrodków kuratorskich, a następnie trafili do młodzieżowego ośrodka wychowawczego lub zakładu poprawczego. Wydaje się, że uzyskanie takich danych wymagałoby szczegółowej kwerendy akt spraw sądowych, w tym postępowań wykonawczych oraz treści orzeczeń w skali całego kraju.

Wydaje się w tym miejscu zasadne postulowanie stworzenia bazy danych gromadzących te informacje. Są one konieczne, aby określić poziom skuteczności tego środka wychowawczego poprzez wskazanie liczby nieletnich, którzy z ośrodków trafili do młodzieżowych ośrodków wychowawczych lub zakładów poprawczych. Z kolei dane dotyczące uprzednio stosowanych środków wychowawczych i wielu nieletnich pozwoliłyby na ustalenie tego, czy i przy którym sądzie rejonowym byłoby zasadne stworzenie kolejnego ośrodka. Chodzi o to, aby w jednej grupie nie przebywały dzieci o zbyt dużej różnicy wieku, gdyż ten czynnik w znacznej mierze utrudnia realizowanie różnych form oddziaływań resocjalizacyjnych. Natomiast informacje na temat poprzednio orzeczonych środków w stosunku do nieletnich kierowanych do ośrodków pozwoliłyby na dokonanie oceny tego, czy orzeczenie środka w postaci skierowania do ośrodka nie zapadło zbyt późno ze względu na brak skuteczności uprzednio orzeczonych środków lub z uwagi na poziom demoralizacji.

3. Rozwój ośrodków w ujęciu historycznym

Analizując obecny charakter zadań i miejsce ośrodków w systemie opiekuńczo-resocjalizacyjnym, warto cofnąć się i wskazać początki funkcjonowania tych instytucji resocjalizacyjnych, aby lepiej zrozumieć cel ich powołania i zastanowić się głębiej nad potrzebą powrotu do pewnych rozwiązań prawnych, które uważane były za bardzo pozytywne, a które obecnie nie występują.

Początek ośrodków sięga 1971 r., gdy na mocy zarządzenia Ministra Sprawiedliwości¹⁸ zostały utworzone kuratorskie ośrodki pracy z młodzieżą dla nieletnich, wobec których

¹⁸ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 27 lipca 1971 r. w sprawie utworzenia kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą (Dz.Urz. MS Nr 6, poz. 39).

orzeczono dozór kuratora jako samoistny środek wychowawczy albo dozór kuratora w związku z warunkowym zawieszeniem umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym lub z warunkowym przedterminowym zwolnieniem z zakładu poprawczego (§ 1 zarządzenia). Celem podstawowym ośrodka była działalność profilaktyczna rozumiana jako zapobieganie dalszej demoralizacji i kształtowanie społecznie pożądaných postaw. Cel ten miał zostać osiągnięty poprzez wzmożoną działalność opiekuńczo-wychowawczą nad nieletnimi pozostającymi bez właściwego nadzoru i opieki w czasie wolnym od zajęć szkolnych lub pracy (§ 2 zarządzenia). Przede wszystkim do ośrodków byli kierowani nieletni mający bardzo trudną sytuację wychowawczą i bytową (§ 3 zarządzenia).

W ośrodku mogło przebywać maksymalnie 30 nieletnich (§ 5 ust. 3 zarządzenia), a pracę w ośrodku wykonywało trzech kuratorów sądowych dla nieletnich. Kuratorzy byli zobowiązani do prowadzenia zajęć w wymiarze co najmniej 10 godzin tygodniowo (§ 7 zarządzenia). Zajęcia były prowadzone na podstawie zatwierdzonego przez sąd kwartalnego planu zajęć. Codzienne zajęcia w wymiarze pięciogodzin polegały na odrabianiu lekcji i udzielaniu pomocy w nauce, wykonywaniu prac społecznie użytecznych, uczestniczeniu w zajęciach rekreacyjnych. Oprócz zajęć w ośrodkach organizowano dożywienie nieletnich i udzielano pomocy w rozwiązywaniu różnych życiowych problemów (§ 8 zarządzenia). W ramach działań podejmowanych wobec nieletnich istniała możliwość zapraszania różnych osób, np. przedstawicieli organizacji kulturalno-oświatowych, przedstawicieli organizacji społecznych, kuratorów społecznych (§ 7 ust. 4 zarządzenia).

Działalność ośrodków była finansowana ze środków przeznaczonych na pomoc postpenitencjarną i zwalczanie przestępczości w ramach zbiorczego planu finansowego (§ 9 zarządzenia).

Kolejnym krokiem na drodze rozwoju ośrodków było zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6 lutego 1976 r.¹⁹, które pozwalało tworzyć kuratorskie ośrodki pracy z młodzieżą przy sądach rodzinnych, gdzie istniały sądy dla nieletnich (§ 1 ust. 1 zarządzenia). Ośrodki miały stanowić wzmożoną formę opieki wychowawczej, zapewniając skuteczniejsze sprawowanie dozoru nad nieletnim lub nadzoru nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej (§ 1 ust. 2 zarządzenia).

Uprawnionymi do korzystania z ośrodka byli nieletni i małoletni, wobec których sądy dla nieletnich i sądy opiekuńcze wykonywały orzeczenia, w sytuacji gdy zostawali oni bez należytego nadzoru i opieki w czasie wolnym od zajęć szkolnych lub pracy, a także ze względów osobowościowych, warunków środowiskowych i sytuacji życiowej, wymagali systematycznej kontroli i pomocy w celu ich resocjalizacji. Ponadto z ośrodka – jeżeli były wolne miejsca – mogli korzystać małoletni, niepozostający pod nadzorem sądu, którzy spełniali inne wskazane wyżej kryteria (§ 2 zarządzenia).

¹⁹ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6 lutego 1976 r. w sprawie kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą (Dz.Urz. MS Nr 2, poz. 9 ze zm.).

Tym samym omawiane zarządzenie w sposób bardzo istotny rozszerzyło krąg osób korzystających z pomocy ośrodków. W stosunku do poprzedniej regulacji prawnej wsparciem ośrodków mogli być objęci także małoletni w ramach postępowania opiekuńczego, a nie tylko nieletni, dla których był to środek wychowawczy. Tak szeroko zakreślony krąg podmiotów pozwala na stwierdzenie, że kuratorskie ośrodki pracy z młodzieżą pełniły nie tylko funkcję środka wychowawczego, ale również świetlicy środowiskowej, w której roztaczano opiekę nad dziećmi, zapewniając im również organizację czasu wolnego.

To stwierdzenie znajduje potwierdzenie w zakresie zadań, które ośrodki miały realizować. Otóż miały one kształtować u dzieci zasady współżycia społecznego, jak również właściwy stosunek do nauki i pracy poprzez: udzielanie pomocy w usuwaniu zaniedbań wychowawczych, podnoszenie poziomu kultury osobistej, wyrabianie nawyku do pracy społecznie użytecznej, udzielanie pomocy w zakresie przygotowania zawodowego, organizowanie czasu wolnego, udzielanie pomocy w rozwiązywaniu trudności życiowych, udzielanie pomocy materialnej (§ 3 zarządzenia).

Ośrodki prowadziły bardzo szeroki wachlarz zajęć, który obejmował: zespołowe i indywidualne omawianie problemów wychowawczych, wykonywanie prac społecznie użytecznych na rzecz ośrodka i środowiska, kontrolowanie wyników nauczania i udzielanie pomocy w usuwaniu braków i trudności w nauce szkolnej, prowadzenie pogadarek, konkursów, czytelnictwa, gier i zabaw, imprez sportowych, organizowanie prac w kołach zainteresowań, organizowanie wycieczek, kolonii i obozów, organizowanie wyjazdów do kina, teatru (§ 8 ust. 1 zarządzenia). Oprócz tego ośrodek mógł organizować i kontrolować udział uczestników ośrodka w zajęciach prowadzonych przez inne podmioty (§ 8 ust. 2 zarządzenia). To uprawnienie stwarzało bardzo szerokie możliwości współpracy ośrodków z instytucjami wspierającymi prawidłowy rozwój wychowawczy dzieci.

Warto odnotować, że w losowych przypadkach uczestnicy mogli liczyć na pomoc finansową, której udzielał prezes sądu rejonowego. Pomoc ta mogła być przeznaczana na cele żywieniowe, a także inne, jeżeli wymagała tego potrzeba (§ 7 ust. 3 zarządzenia).

Na uwagę zasługuje rozwiązanie polegające na tym, że jeżeli w stosunku do nieletniego skierowanego do ośrodka orzeczono również dozór kuratora lub dozór taki był orzeczony w postępowaniu opiekuńczym nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej, wówczas był on sprawowany przez kuratora prowadzącego zajęcia w ośrodku (§ 13 ust. 2 i 3 zarządzenia). Przekazanie temu samemu kuratorowi nadzoru nad nieletnim i opieki w ośrodku stwarzało możliwość prowadzenia kompleksowej diagnozy zarówno postawy podopiecznego, jak również jego środowiska rodzinnego. Kurator bowiem w ramach czynności kontrolnych odwiedzał nieletniego w domu, a w ośrodku dostosowywał optymalne metody pracy do jego potrzeb i uwarunkowań rodzinnych. Z tego względu należy postulować implementację opisanego rozwiązania na grunt obowiązujących przepisów regulujących nadzór nad nieletnimi.

Liczba nieletnich przebywających w ośrodku nie mogła przekroczyć 30 osób (§ 1 ust. 3 zarządzenia). Ośrodki były czynne cztery razy w tygodniu po cztery godziny (§ 6 ust. 1 zarządzenia), a pracę prowadziło jednocześnie trzech kuratorów nieletnich oraz wychowawcy-instruktorzy (§ 15 ust. 2 zarządzenia). Do obowiązków kuratora nieletnich należało: prowadzenie zajęć dwa razy w tygodniu w wymiarze do ośmiu godzin; współpraca z rodzinami lub opiekunami nieletnich, szkołami lub zakładami pracy, do których uczęszczali podopieczni; prowadzenie zindywidualizowanych oddziaływań wynikających z opinii psychologiczno-lekarskich; składanie wniosków o kierowanie nieletnich na badania do ośrodków diagnostycznych; udzielanie innej stosownej pomocy (§ 17 ust. 1. zarządzenia). Z kolei do obowiązków wychowawcy-instruktora należało w szczególności: kontrolowanie realizacji obowiązków szkolnych i wyrównywanie ewentualnych braków edukacyjnych, prowadzenie zajęć dydaktyczno-wychowawczych (§ 17 ust. 2 zarządzenia). Z zakresu obowiązków kuratorów i wychowawców-instruktorów wynika, że kuratorzy mieli koncentrować się przede wszystkim na oddziaływaniach korekcyjno-wychowawczych, natomiast praca wychowawców-instruktorów była zorientowana przede wszystkim na zaspakajaniu potrzeb edukacyjnych i niwelowaniu braków w tym zakresie.

Nad ośrodkami sprawowany był ogólny nadzór prezesa sądu wojewódzkiego i nadzór pedagogiczny sprawowany przez organ oświatowy (§ 5 ust. 1 zarządzenia).

Od momentu wejścia w życie ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich ośrodek kuratorki pracy z młodzieżą z dnia 13 maja 1983 r. stał się jednym ze środków wychowawczych (art. 6 pkt 6 u.p.n.). W ten sposób dotychczas znana forma sprawowania dozoru kuratorskiego została podniesiona „do godności rangi ustawowej” jako samodzielnego środka wychowawczego²⁰.

Po 1976 r. – gdy nastąpiła zmiana regulacji prawnych rozszerzająca krąg osób mogących uczestniczyć w zajęciach prowadzonych w ośrodkach – na przestrzeni kolejnych lat ośrodki przeżywały swój rozkwit, przede wszystkim dlatego, że przychodziły do nich nie tylko dzieci w ramach środka wychowawczego czy postępowania opiekuńczego, ale nawet „dzieci ulicy”, które dostawały możliwość spędzania w nich czasu wolnego. Potwierdził to w wywiadzie przeprowadzonym na potrzeby niniejszego raportu były wieloletni kierownik Ośrodka Kuratorskiego nr 2 w Warszawie – A. Gutenberg, który przypomniał, że jedne dzieci przyprowadzały inne dzieci z podwórka, ponieważ zajęcia w ośrodku były dla nich bardzo atrakcyjne i były realną alternatywą dla spędzania czasu na „ulicy”. Do wychowawców przychodziły dzieci, które nie były skierowane do ośrodka, ale od rówieśników tam uczęszczających dowiadywały się, że mogą uzyskać różne informacje. W pewnym sensie wychowawcy zastępowali im rodziców w procesie kierowania nimi. Do ośrodków byli zapraszani ciekawi ludzie mający pasję, zainteresowania, co dodatkowo wzmacniało popularność tych instytucji

²⁰ K. Grzeškowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, red. A. Krukowski, Warszawa 1984, s. 52.

w oczach dzieci. System funkcjonowania wówczas ośrodków nie był tak sformalizowany, jak obecnie, przez co było łatwiej podejmować szerszą aktywność.

Taka sytuacja utrzymała się do 1 stycznia 2001 r., kiedy to nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wprowadziła w miejsce kuratorskiego ośrodka pracy z młodzieżą środek wychowawczy w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego. Jednocześnie od tego momentu znaczenie tych podmiotów w systemie resocjalizacji zaczęło gwałtownie maleć z uwagi na to, że do ośrodków kuratorskich kierowani są jedynie nieletni na podstawie wspomnianej ustawy, tj. w związku z demoralizacją lub czynami karalnymi.

Podsumowując ewolucję instytucji ośrodka kuratorskiego, należy wskazać, że u podstaw stworzenia ośrodków kuratorskich leżała konieczność zapewnienia opieki i nadzoru nad liczną rzeszą dzieci w czasie wolnym od nauki z tego powodu, że ich naturalne środowisko było niewydolne w tym zakresie²¹. Proces kształtowania się omawianej instytucji rozpoczął się od stworzenia środka wychowawczego, który nie miał charakteru samoistnego i był ściśle związany z dozorem kuratora wobec nieletniego, poprzez środek oddziaływania nie tylko resocjalizacyjnego, ale w dużej mierze oddziaływania opiekuńczego, po samoistny środek wychowawczy funkcjonujący do dzisiaj. Jednakże największe znaczenie w systemie opiekuńczo-wychowawczym ośrodki kuratorskie miały wówczas, kiedy kierowane do nich były również dzieci z powodów zaniedbań opiekuńczych występujących w środowiskach rodzinnych. Wówczas ośrodki w najszerszym zakresie pełniły funkcje opiekuńczą, socjalną, wychowawczą, edukacyjną i resocjalizacyjną. Z tego względu słusznie podkreśla się, że kuratorski ośrodek pracy z młodzieżą był adekwatną nazwą do profilu omawianej instytucji, gdyż z uwagi na bardzo szeroki profil oddziaływania przyciągał nie tylko grupy młodzieży objętej działaniami sądu rodzinnego, ale również te grupy, które pochodziły z rodzin charakteryzujących się niewydolnością wychowawczą i trudnościami ekonomicznymi²².

Z tego względu, w kontekście celu sporządzenia niniejszego opracowania, *de lege ferenda* warto szczególnie rozważyć przywrócenie, choćby częściowo, rozwiązań prawnych przyjętych w 1976 r. Mianowicie bardzo dużą zaletą było to, że z jego działalności korzystali nie tylko nieletni zdemoralizowani, ale również małoletni w ramach postępowania opiekuńczego, którzy w ośrodku mogli spędzać czas wolny, korzystając z różnych form wsparcia i pomocy, której nie mogli oczekiwać w środowisku rodzinnym. Tym samym omawiana instytucja w bardzo dużym stopniu miała charakter profilaktyczny, czego dzisiaj brakuje w systemie opiekuńczo-wychowawczym.

²¹ B. Kowalska-Ehrlich, *Zasady postępowania z nieletnimi i młodocianymi*, [w:] *Prawne podstawy resocjalizacji i zapobiegania przestępczości*, red. A. Krukowski, Warszawa 1983, s. 290.

²² T. Bojarski, [w:] T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 80.

II. Zakres zadań realizowanych w ośrodku kuratorskim

1. Metody oddziaływań

Przepisy stanowią, że zajęcia prowadzone w ośrodku realizowane są w szczególności metodą pracy (§ 7 ust. 1 r.o.k.)²³:

- a) grupowej,
- b) z indywidualnym przypadkiem,
- c) środowiskowej.

Ad a) metoda pracy grupowej

Celem metody pracy grupowej (*groupwork*) są działania zorientowane na rozbudzenie i podtrzymanie sił jednostki poprzez oddziaływanie ze strony grupy. Cechą charakterystyczną tej metody są wzajemne interakcje członków grupy, wspólne wypracowanie własnych planów działania, jak również aktywizowanie wszystkich jej członków. Zastosowanie omawianej metody ma znaczenie wówczas, gdy pobudza się każdego członka danej grupy do aktywnego udziału²⁴. Socjoterapia jest procesem korekcyjnym, a także leczniczym, zorientowanym na ograniczenie poziomu zaburzeń zachowania²⁵. Celem tych zajęć grupowych jest uczenie określonych umiejętności psychologicznych, np. komunikowania się, podejmowania decyzji, asertywności, negocjacji czy też mediacji²⁶. Ponadto w literaturze do celów socjoterapii zalicza się m.in. przebudowę negatywnych sądów o sobie czy rozwijanie umiejętności pełnienia funkcjispołecznych²⁷.

²³ Zob. szerzej także w: P. Kobes, *Funkcje...*, s. 194–197.

²⁴ Zob. szerzej na temat omawianej metody: M. Kopeć-Chrościcka, *Kurator sądowy. Zadania profilaktyczne i resocjalizacyjne. Materiały do przedmiotu „Metodyka pracy kuratora sądowego”*, Warszawa 1984, s. 125–126.

²⁵ K. Sawicka, *Rozwój autokontroli emocjonalnej. Program socjoterapii dzieci agresywnych*, Warszawa 1993, s. 10–11.

²⁶ K. Sawicka, *Socjoterapia – proces i metoda*, [w:] *Socjoterapia*, red. K. Sawicka, Warszawa 1999, s. 12.

²⁷ M. Wilk, *Diagnoza w socjoterapii. Ujęcie psychodynamiczne*, Sopot 2014, s. 22–23.

Ad b) metoda pracy z indywidualnym przypadkiem

Metoda pracy z indywidualnym przypadkiem²⁸ (*casework*) jest, a przynajmniej powinna być, najczęściej stosowaną metodą w nadzorze kuratora nad nieletnim realizowanym w ramach środka wychowawczego. Obejmuje ona trzy etapy współdziałania kuratora z podopiecznym²⁹:

- a) diagnozę przypadku – obejmującą podopiecznego oraz jego środowisko rodzinne, szkolne i rówieśnicze. Proces diagnozowania składa się z trzech faz: zbierania informacji o nieletnim i jego środowisku, analizy i interpretacji zgromadzonego materiału, sporządzenia diagnozy. Postępowanie diagnostyczne wymaga m.in. przeprowadzenia wywiadu środowiskowego, rozmów ulicznych, obserwacji nieletniego i jego środowiska;
- b) opracowanie planu działania – służy określeniu zadań, jakie ma realizować kurator w stosunku do podopiecznego i jego środowiska, aby dokonać zmiany w zachowaniu nieletniego, jego postawach i poglądach. W tym zakresie każdy plan powinien przewidywać oddziaływanie dwutorowe, tj. oddziaływanie wychowawcze na środowisko nieletniego i jego korygowanie, a także oddziaływanie profilaktyczno-resocjalizacyjne na samego nieletniego. Opracowany plan powinien się cechować elastycznością uwzględniającą możliwości jego zmiany;
- c) realizacja opracowanego programu – odbywa się przede wszystkim przez bezpośredni kontakt kuratora z podopiecznym, podczas którego ten pierwszy stosuje wiele środków oddziaływania na nieletniego, np. doradzanie wychowawcze, przekonywanie, podtrzymywanie aktywności podopiecznego, oddziaływanie dyscyplinarne.

W kontakcie kuratora z podopiecznym bardzo ważna jest również jego częstotliwość, która zależy od potrzeb, celów stawianych sobie przez kuratora, jak również od etapu nadzoru. Nie ma bowiem ścisłych reguł określających częstotliwość tych kontaktów. W tej kwestii istotne jest orzeczenie sądu, w którym może on określić częstotliwość składania sprawozdań, nie rzadziej jednak niż raz na trzy miesiące³⁰, co pośrednio wyznacza maksymalne okresy braku kontaktu kuratora z podopiecznym.

Wyniki badań przeprowadzonych przez A. Paszkiewicz dowodzą, że zbyt rzadkie kontakty wiążą się z niską efektywnością nadzoru i powodują, iż ma on charakter pozorowanego działania³¹.

Także rezultaty innych badań wskazują, że kontakt kuratora z nieletnim i jego rodziną jedynie raz w miesiącu to zbyt mało, aby proces resocjalizacji mógł przebiegać zgodnie z oczekiwaniami, a z taką częstotliwością kontaktowała się z podopiecznymi ponad połowa

²⁸ Zob. szerzej P. Kobes, *Funkcje...*, s. 184 i nast.

²⁹ M. Kalinowski, *Vademecumrodzinnego kuratora sądowego*, Warszawa 1984, s. 158.

³⁰ § 10 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 24 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnim (Dz.U. poz. 855).

³¹ Z. Ostrihanska, A. Paszkiewicz, *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2012, s. 48.

badanych kuratorów³². W kontekście jakości sprawowania nadzorów zwraca się także uwagę na to, że sama intensywność kontaktów z podopiecznym lub jego środowiskiem rodzinnym nie przyniesie pożądaných efektów, jeżeli spotkania te nie będą należycie przygotowane³³.

Warto w tym miejscu zauważyć przewagę ośrodka nad nadzorem kuratora, która wynika z faktu, że częstotliwość kontaktów pomiędzy nieletnimi a kuratorami pracującymi jest z założenia bardzo intensywna i regularna.

Kolejnym bardzo ważnym elementem pracy kuratora metodą indywidualnych przypadków jest udzielenie pomocy podopiecznemu, która może polegać m.in. na określeniu i wskazaniu dostępnych środków pomocy, ułatwieniu w podejmowaniu określonych decyzji, rozładowaniu stresu, a także w pomocy w zdobyciu wiary we własne siły i możliwości³⁴.

W kontekście rozważań nad modelem pracy z indywidualnym przypadkiem bardzo ważnym elementem mającym znaczące walory wychowawcze jest kontrakt zawierany przez kuratora z podopiecznym, gdyż jest on ściśle związany z metodą *casework*. Istotą kontraktu jest wspólne, tj. przez kuratora i podopiecznego, uzgodnienie celów i propozycji podejmowanych działań. Obie strony przedstawiają swoje potrzeby, interesy, jak również propozycje rozwiązań. Przed przystąpieniem do zawarcia kontraktu jego uczestnicy powinni jasno sprecyzować swoje oczekiwania. Każdy kontrakt powinien zawierać następujące elementy: czas, na jaki zostaje zawarty; zakres zadań, jakie biorą na siebie strony; miejsce, a także warunki, na jakich będzie realizowany; określenie konsekwencji zarówno realizacji kontraktu, jak i jego nierealizowania; określenie momentu omówienia jego realizacji. Jeżeli bowiem wynik kontraktu odbiega od oczekiwań, należy go renegotjować³⁵.

Kontrakt w pracy z podopiecznym stwarza wiele możliwości: mobilizuje nieletniego do działania z uwagi na czasowe ograniczenia obowiązywania kontraktu, pomaga ukierunkować działania na osiągnięcie określonego celu; stwarza możliwość bezpieczeństwa i uzyskania szybkich rezultatów, staje się cennym narzędziem dokonania oceny realizacji wyznaczonych wspólnie celów i zmiany w postępowaniu podopiecznego. Oczywiście istnieją również pewne obawy związane z jego stosowaniem³⁶.

Ad c) metoda środowiskowa

Metoda środowiskowa polega na organizowaniu pracy z całym zapleczem środowiskowym nieletniego. Jest ona szczególnie istotna, ponieważ bez uwzględnienia w procesie resocjalizacji środowiska nieletniego – w szczególności środowiska rodzinnego – i rozpoznania jego

³² Z. Ostrihanska, A. Paszkiewicz, *Praca...*, s. 48.

³³ R. Opora, *Rola sędziów i kuratorów w resocjalizacji nieletnich*, Gdańsk 2006, s. 56.

³⁴ M. Kopeć-Chrościcka, *Kurator...*, s. 117.

³⁵ Z. Ostrihanska, A. Greczuszkin, *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2005, s. 197.

³⁶ Zob. szerzej: Z. Ostrihanska, A. Greczuszkin, *Praca...*, s. 197 i nast.

cech nie może być właściwie realizowany jakikolwiek program profilaktyczno-resocjalizacyjny. Omawiana metoda w pierwszej kolejności powinna służyć rozpoznaniu uwarunkowań środowiskowych, które przyczyniły się do demoralizacji nieletniego lub popełnienia przez niego czynu karalnego. Ponadto elementem metody środowiskowej powinny być oddziaływania terapeutyczne wobec podopiecznych, których istotą jest tworzenie przez kuratora klimatu prawdziwej życzliwości w najbliższym otoczeniu nieletniego, w którym znajdzie on wsparcie i bezpieczeństwo³⁷.

Zajęcia te koncentrują się przede wszystkim na organizowaniu czasu wolnego, nawiązywaniu współpracy ze środowiskiem, prowadzeniu terapii, a także udzielaniu wsparcia w zakresie eliminowania deficytów wychowawczych i edukacyjnych (§ 7 ust. 2 r.o.k.).

Poza wskazanymi metodami pracy z nieletnimi w ośrodku w praktyce wykorzystuje się wiele innych form oddziaływania w zakresie pracy grupowej i indywidualnej.

W pracy z nieletnimi wykorzystuje się następujące metody grupowe³⁸:

- a) kognitywno-behawioralne metody pracy grupowej w ośrodku kuratorskim, w tym trening zastępowania agresji jako często spotykana forma oddziaływania,
- b) metoda twórczej resocjalizacji,
- c) mediacje,
- d) edukacja prawna,
- e) projekty resocjalizacyjne,
- f) spotkania świąteczne i okolicznościowe w ośrodku,
- g) cykliczne wydarzenia i przedsięwzięcia ośrodków kuratorskich.

Z kolei do powszechnych metod pracy indywidualnej w ośrodku, poza metodą pracy z indywidualnym przypadkiem zalicza się³⁹:

- a) kreowanie celów i planów życiowych,
- b) ABC trudnej sytuacji,
- c) mentalizacja zachowań.

2. Charakter i formy oddziaływań realizowanych w wybranych ośrodkach kuratorskich

Dla praktycznego odzwierciedlenia różnorodności form oddziaływania wobec nieletnich w ośrodkach kuratorskich poniżej zostały przedstawione przykładowe działania w omawianych instytucjach.

³⁷ M. Kopeć-Chrościcka, *Kurator...*, s. 137-139.

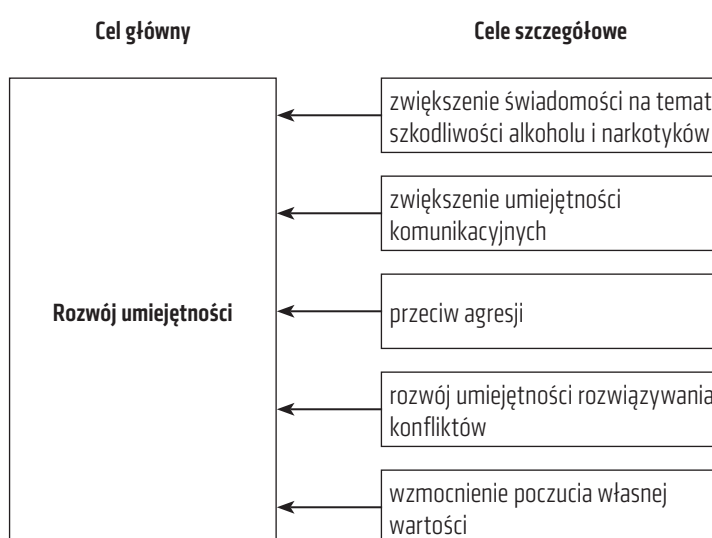
³⁸ Wszystkie te metody zostały szczegółowo omówione w: P. Kozłowski, K. Stasiak, *Ośrodek kuratorski. Ujęcie prawne, organizacyjne i metodyczne*, Warszawa 2018, s. 92 i nast. Zob. także szeroko na temat metod: Ł. Kwadrans, *Ośrodek kuratorski – środek wychowawczy wykonywany przez kuratorów sądowych*, [w:] *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. K. Jedynak, Warszawa 2018, s. 853 i nast.

³⁹ P. Kozłowski, K. Stasiak, *Ośrodek...*, s. 121 i nast.

2.1. Program socjoterapeutyczny „Rozwój umiejętności społecznych” realizowany w Ośrodku Kuratorskim nr 3 w Wałbrzychu

Celem głównym programu⁴⁰ jest rozwój umiejętności społecznych nieletnich przebywających w ośrodku. W założeniu jego twórcy, aby ten cel został zrealizowany, podopieczni muszą być świadomi tego, co czują w sytuacjach dla nich trudnych, aby w odpowiedni sposób reagować, ponadto muszą nauczyć się zasad opanowywania agresji, współpracy i komunikacji w grupie. Powyższe zależności pokazuje poniższy schemat:

Schemat 1. Związek między celem głównym a celami szczegółowymi.

Źródło: Na podstawie *Programu socjoterapeutycznego „Rozwój umiejętności społecznych”* opracowanego przez M. Więcka.

W założeniu programu realizacja poszczególnych celów szczegółowych powinna przynieść określone efekty poprzez zmianę w postawie i w zachowaniu nieletnich. Z tego względu twórca programu przyporządkował poszczególnemu celowi szczegółowemu określony efekt, który zamierza osiągnąć. Korelację pomiędzy celami szczegółowymi a efektami przedstawia tabela nr 3.

⁴⁰ Niniejszy opis pochodzi z *Programu socjoterapeutycznego „Rozwój umiejętności społecznych”* realizowanym w Ośrodku Kuratorskim nr 3 w Wałbrzychu, który został opracowany przez mgr. Macieja Więcka.

Tabela 3. Przyporządkowanie efektów do poszczególnych celów szczegółowych.

Cele szczegółowe	Spodziewane efekty
zwiększenie świadomości na temat szkodliwości alkoholu	uczestnicy programu potrafią asertywnie odmawiać spożywania alkoholu, znają konsekwencje jego wpływu na ludzki organizm
wyrobienie dobrych nawyków komunikacyjnych	młodzież nabeździe podstawowe umiejętności partnerskiego stylu komunikacji oraz ograniczy agresję słowną
przeciw agresji	nawiązywanie relacji bez agresji
rozwój umiejętności rozwiązywania konfliktów	uczestnicy nabeździe umiejętność rozpoznawania przyczyn agresji oraz pokojowego rozwiązywania konfliktów
wzmocnienie poczucia własnej wartości	prezentowanie pozytywnych stron osobowości

Źródło: Na podstawie *Programu socjoterapeutycznego „Rozwój umiejętności społecznych”*.

Treści objęte zakresem projektu zostały podzielone na sześć bloków tematycznych:

I. Przeciw agresji

1. Czuję się..., czyli jak rozpoznawać uczucia.
2. Pokazujemy swoje uczucia i potrafimy szanować uczucia innych ludzi.
3. Sytuacje, w których czuję złość.
4. Jak wyglądam, gdy się złościę.
5. Podsumowanie.

II. Trening umiejętności rozwiązywania konfliktów

1. Rozpoznawanie przyczyny agresji, złości i wściekłości.
2. Dostrzeganie agresywnych uczuć i ich wyrażanie.
3. Uczymy się lepiej rozumieć siebie samych i innych ludzi.
4. Opanowanie i przezwyciężanie złości i agresji.
5. Nawiązywanie nieagresywnych kontaktów.
6. Pokojowe rozwiązywanie konfliktów.
7. Podsumowanie.

III. Wzmacnianie poczucia własnej wartości

1. Moje mocne strony, czyli to, w czym jestem dobry.
2. Czuję się..., czyli jak rozpoznawać uczucia.
3. Pokazujemy swoje uczucia i potrafimy szanować uczucia innych ludzi.
4. Sytuacje, w których czuję się ważny.
5. Być przyjacielem.
6. Jestem wyjątkowy, jesteś wyjątkowy.
7. Wzmacnianie poczucia własnej wartości.
8. Podsumowanie.

IV. Trening umiejętności rozwiązywania konfliktów

1. Rozpoznawanie przyczyn agresji, złości i wściekłości.
2. Dostrzeganie agresywnych uczuć i ich wyrażanie.
3. Uczymy się lepiej rozumieć siebie samych i innych ludzi.
4. Opanowanie i przewyciężanie złości i agresji.
5. Nawiazywanie nieagresywnych kontaktów.
6. Pokojowe rozwiązywanie konfliktów.
7. Podsumowanie.

V. WYROBIENIE NAWYKÓW Dobrej komunikacji

1. Słuchanie a słyszenie.
2. Zasady kulturalnej komunikacji.
3. Komunikat „Ja”.
4. „Pragnę, aby język giętki powiedział wszystko co pomyśli głowa”.
5. Potrafię rozmawiać i podtrzymywać rozmowę.
6. Komunikacja niewerbalna.
7. Podsumowanie.

VI. ZWIĘKSZENIE ŚWIADOMOŚCI NA TEMAT SZKODLIWOŚCI ALKOHOLU

1. Mity alkoholowe.
2. Używania i nadużywania alkoholu.
3. Pułapka alkoholu.
4. Współuzależnienie – rodzina a alkohol.
5. O emocjach inaczej.
6. Wolność i odpowiedzialność.
7. Mój indywidualny program na życie.
8. Podsumowanie.

Metody techniki pracy z grupą⁴¹:

RUNDKA – metoda umożliwiająca uczestnikom wypowiedzieć się, zwerbalizować swoje odczucia. Każdy ma prawo, nie zaś obowiązek, wypowiedzieć się, podczas gdy inni słuchają i nie komentują wypowiedzi. Rundka polegać może na udzielaniu odpowiedzi na postawione pytania;

KRĄG – metoda podstawowa, umożliwiająca wszystkim uczestnikom zajęć bezpośredni kontakt wzrokowy, sprzyja nawiązaniu kontaktu emocjonalnego, zmniejsza dystans i wyrównuje pozycje społeczne między prowadzącym zajęcia a dziećmi. Krąg jest stałym elementem zajęć na ich początku i końcu;

⁴¹ Z Programu socjoterapeutycznego „Rozwój umiejętności społecznych”...

ZABAWA – podstawowa forma pracy socjoterapeutycznej. Jest ona główną aktywnością dzieci, ale towarzyszy również młodzieży i osobom dorosłym. Zabawa, w przeciwieństwie do nauki i pracy, jest aktywnością niewynikającą z konieczności, lecz z wolnego wyboru. Zabawa przynosi zadowolenie, radość i przyjemność, odprężenie psychiczne i fizyczne. Podejmując zabawę dzieci uwalniają się od codziennych trosk, ważnych decyzji, od surowych wymagań stawianych przez otoczenie. „Dzieci z zaburzeniami zachowania, uczestniczące w zajęciach socjoterapeutycznych, niestety nie potrafią bawić się, śmiać się spontanicznie, istnieć przez chwilę beztrąsko. Wprowadzenie do zajęć dobrej zabawy staje się więc warunkiem procesu zdrowienia”;

BURZA MÓZGÓW – technika aktywizująca grupę, wyzwala ją jej potencjał twórczy. Służy zbieraniu niczym nieskrępowanych pomysłów na rozwiązanie danego problemu. Z zebranych pomysłów grupa może wybrać te, najbardziej skuteczne, najciekawsze bądź najbardziej oryginalne. Metoda ta daje możliwość wszystkim uczestnikom wypowiedzenia się, utrzymania kontaktu oraz aktywnego zaangażowania się;

TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA – jedna z podstawowych form wypowiedzi dla dzieci mających trudności z wypowiedzianiem się. Poprzez pracę plastyczną dziecko przekazuje swoją wiedzę o świecie, pokazuje co widzi, co czuje i jak myśli. W rysunkach i innych wytworach plastycznych młodzi ludzie mogą wyrazić samych siebie, swoje uczucia i przeżycia, mogą uwolnić się od napięć psychicznych. Wykonanie pracy plastycznej, jej prezentacja na forum grupy i omówienie, stają się okazją do przeżycia satysfakcji, dumy i zadowolenia;

PRACA W PARACH LUB MAŁYCH GRUPKACH – służy zbliżeniu się młodzieży do siebie, sprzyja stworzeniu bliskich relacji, uczeniu się komunikacji, współpracy, współdziałania i rozpoznawania uczuć innych osób;

RELAKSACJA I WIZUALIZACJA – sprzyja odprężeniu, odreagowaniu negatywnych emocji, ponadto obniża nadpobudliwość ruchową;

TESTY SOCJOMETRYCZNE – pomagają w rozpoznaniu struktury socjometrycznej grupy, wyłonieniu liderów jak i osób najmniej lubianych.

Program był realizowany w 2016 r. w siedzibie Ośrodka Kuratorskiego nr 3 w Wałbrzychu dwa razy w tygodniu. Z uwagi na jego specyfikę zajęcia odbywały się w grupach nie większych niż siedem osób. Ponadto ze względu na takie aspekty, jak: trudności nieletnich z zebraniem się, trudności z ich przygotowaniem się do zajęć, konieczność robienia przerw w trakcie realizacji zajęć, fazę rozwojową nieletnich, jedno spotkanie trwało nie dłużej niż 120 minut.

2.2. Plan pracy Ośrodka Kuratorskiego nr 2 w Warszawie na rok 2021

Praca resocjalizacyjna wobec nieletnich skierowanych do Ośrodka poprzedzona jest szeregiem czynności diagnostycznych obejmujących rozpoznawanie warunków życia podopiecznych i ich sytuacji szkolnej⁴²:

Jeśli chodzi o sytuację rodzinną, kuratorzy Ośrodka rozpoznają następujące elementy: funkcjonowanie rodziny, relacje panujące pomiędzy jej członkami, możliwości rozwoju nieletniego w rodzinie, ustalenie możliwości współpracy z opiekunami dziecka, sytuację materialną i mieszkaniową, środowisko rówieśnicze nieletniego, sytuacje konfliktowe w rodzinie i możliwości pracy nad ich rozwiązaniem.

Z kolei czynności diagnostyczne dotyczące sytuacji szkolnej nieletniego obejmują: obserwację postępów w nauce (w tym celu prowadzi się zeszyt obserwacji oraz ocen szkolnych i zachowania), analizę niepowodzeń szkolnych, pomoc w odrabianiu lekcji i w nauce, rozpoznawanie sytuacji konfliktowych podopiecznych z rówieśnikami i z nauczycielami, analizę możliwości pracy nad ich rozwiązaniem.

W stosunku do podopiecznych sprawiających trudności wychowawcze dokonuje się obserwacji zmian ich zachowania, rozpoznaje się ich przyczyny i w razie konieczności podejmuje interwencję. W tym celu prowadzony jest arkusz obserwacji każdego uczestnika. Ponadto zwraca się dużą uwagę na aktywizowanie rodziców do współpracy nad konsekwentnym oddziaływaniem wychowawczym poprzez indywidualne rozmowy lub pogadanki.

Natomiast praca grupowa z podopiecznymi obejmuje m.in. takie obszary, jak: zasady poprawnego i kulturalnego zachowania, profilaktyka uzależnień (działania skierowane przeciwko paleniu papierosów, picia alkoholu, zażywaniu narkotyków), odpowiedzialność prawna nieletnich, informacje dotyczące antykoncepcji, rozwijanie umiejętności rozwiązywania problemów związanych z okresem dojrzewania, dorastania oraz wyboru drogi życiowej, praca nad poprawą spójności grupy.

Praca grupowa wspierana jest również przez prace porządkowe na terenie ośrodka, dzięki której rozwijane są takie wartości, jak poszanowanie wspólnej i cudzej własności, współpraca, obowiązkowość, nauka odpowiedzialności i dokładności.

Do realizacji wymienionych oddziaływań wychowawczych służą następujące instrumenty: rozmowy i dyskusje w grupie, rozmowy i dyskusje indywidualne, zajęcia warsztatowe, rozmowy i współpraca z rodzicami, kontakt i współpraca z pedagogami szkolnymi, wychowawcami klas, a także z nauczycielami, monitorowanie edukacji szkolnej i zachowania poprzez zeszyt wychowawczy, oglądanie materiałów i filmów DVD. Ponadto, w zależności od potrzeb, organizowane są spotkania z psychologiem z poradni psychologiczno-pedagogicznej (zob. tabela nr 4).

⁴² Ta część Raportu powstała na podstawie *Planu Pracy Ośrodka Kuratorskiego nr 2 w Warszawie na rok 2021* opracowanego przez kierownika Ośrodka – mgr. S. Rączkowskiego.

Tabela 4. Szczegółowy plan pracy na rok 2021.

Cel i zadania	Formy realizacji
Organizacja pracy, zapoznanie się z planem pracy	<ul style="list-style-type: none"> - prowadzenie dokumentacji, - spotkania kadry, - zaopatrzenie – zakup żywności
Udzielanie pomocy w usuwaniu zaniedbań wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> - pedagogizacja rodziców, udzielanie porad, - okresowa kontrola w środowisku rodzinnym, - zebrania z rodzicami, - pogadanki wychowawcze dla rodziców, - spotkania z rodzicami
Wyrabianie i utrwalanie nawyku nauki i pracy	<ul style="list-style-type: none"> - pomoc w nauce, - kontakt ze szkołą, - okresowe sprawdzanie uzyskanych not z poszczególnych przedmiotów po I semestrze, - kontakt z rodzicami w celu udzielenia instrukcji, w jaki sposób mogą pomóc dziecku w nauce
Udzielanie pomocy w zdobywaniu przygotowania zawodowego	<ul style="list-style-type: none"> - prelekcje, informacje dotyczące rodzajów szkół, w których mogą zdobywać zawód, - umożliwianie kontaktów ze szkołą, - rozmowy z rodzicami, pomoc w wyborze zawodu
Podnoszenie poziomu kultury osobistej	<ul style="list-style-type: none"> - pogadanki wychowawcze i uświadamiające, - pogadanki dotyczące sposobu zachowania w różnych sytuacjach, - pogadanki dotyczące estetyki (wyglądu zewnętrznego, czystości pomieszczeń), - podnoszenie świadomości o zagrożeniach zakażeń Sars-Cov-2 i kształtowanie nawyków higienicznych oraz profilaktyki rozprzestrzeniania się zakażeń
Organizowanie czasu wolnego	<ul style="list-style-type: none"> - zajęcia codzienne – gry i zabawy świetlicowe (szachy, warcaby, ping-pong, gry planszowe), - wspólne oglądanie ciekawych audycji TV, dyskusje, - imprezy okolicznościowe (Andrzejki, Mikołajki, Dzień Dziecka), - cykliczne wyjścia do kina, - planowane jest nawiązanie współpracy z Muzeum Powstania Warszawskiego i z SymphoniaVarsovia
Kształtowanie postaw patriotycznych	<ul style="list-style-type: none"> - pogadanki, gazetki okolicznościowe, - rozmowy kierowane przy okazji ważnych rocznic.
Zwracanie uwagi na formy zachowania etyczno-moralnego	<ul style="list-style-type: none"> - rozmowy wspierane konkretnymi przykładami
Utrwalanie tradycji kulturowych, rodzinnych, zwyczajów, obyczajów	<ul style="list-style-type: none"> - święta okolicznościowe: święto naszych ważnych kobiet (matki, babci, siostry, dziewczyny), - Święto Zmarłych, - Święta Bożego Narodzenia, - impreza choinkowa, - Święta Wielkanocne
Rozwijanie zainteresowań i umiejętności	<ul style="list-style-type: none"> - propagowanie czytelnictwa, - zapoznanie z historią Warszawy, - przybliżanie różnych form spędzania wolnego czasu (hobby).
Podsumowanie działalności Ośrodka	<p>omówienie każdego uczestnika z uwzględnieniem:</p> <ul style="list-style-type: none"> - postawy, - roli ucznia, - problemu, sukcesu i porażki, - rozmowa z rodzicami, - własne odczucia

Źródło: Na podstawie Planu Pracy Ośrodka Kuratorskiego nr 2 w Warszawie na rok 2021.

2.3. Charakterystyka i opis zadań realizowanych w Ośrodku Kuratorskim nr 1 we Wrocławiu w okresie 1 września 2020 r. – 31 grudnia 2020 r.

Ośrodek kuratorski nr 1 przy Sądzie Rejonowym dla Wrocławia-Fabrycznej we Wrocławiu można ocenić jako wzorcowy pod względem wyposażenia i zakresu działalności⁴³. Tym bardziej, że swoją działalność rozpoczął 1 września 2020 r.

Warunki lokalowe ośrodka można ocenić jako bardzo dobre. Taką ocenę wystawia również kierownik ośrodka. Siedziba ośrodka mieści się w pomieszczeniach wynajętych od szkoły podstawowej. To niewątpliwie atut, ponieważ takie umiejscowienie placówki resocjalizacyjnej nie niesie ze sobą zagrożeń ze strony otoczenia, o których była mowa wcześniej. Łączna powierzchnia ośrodka wynosi około 93 m², na których znajdują się dwie sale, w tym jedna połączona jest z aneksem kuchennym. Wyposażenie aneksu kuchennego jest optymalne do tego, aby nieletni mogli przygotować sobie posiłek lub podgrzać gotowe produkty. W ośrodku znajduje się również lodówka, kuchenka mikrofalowa oraz zmywarka. W ośrodku znajdują się ponadto dwie toalety (z podziałem na płeć), jedna z nich dodatkowo wyposażona jest w kabinę prysznicową. Oprócz tego do dyspozycji wychowawców jest pokój, w którym znajduje się stół, szafa, komputer oraz drukarka. Mniejsza z sal, w których odbywają się zajęcia, wyposażona jest w stoły modułowe w kształcie trapezu, krzesła, regały na książki, telewizor z podłączeniem do Internetu oraz tablicę. Natomiast większa sala przeznaczona do zajęć wyposażona jest w stoły modułowe, krzesła, pufy, szafę, w której znajdują się przybory plastyczne, tablicę flipchart oraz telewizor. Ponadto w sali znajduje się gra – tzw. piłkarzyki.

Od początku działalności kadrę ośrodka tworzyli:

- a) kierownik – kurator specjalista, kierownik I Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej,
- b) czterech kuratorów zawodowych – kuratorzy specjaliści, którzy sprawowali dyżury po cztery godziny w tygodniu,
- c) dwóch kuratorów społecznych – sprawujący dyżury po osiem godzin w tygodniu,
- d) korepetytorzy z języka angielskiego, matematyki i fizyki,
- e) wolontariusze: studenci pedagogiki z Uniwersytetu Wrocławskiego, psycholog-kurator społeczny z I Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej.

Zajęcia dydaktyczno-wychowawcze w Ośrodku prowadzone były w 2020 r. od poniedziałku do czwartku w godzinach od 14:30 do 19:30. Były one realizowane w zespołach dwuosobowych, na podstawie planu pracy ośrodka, zgodnie z harmonogramem dyżurów i limitem godzinowym pracy wychowawców-kuratorów i kierownika. Nad przebiegiem zajęć i realizacją planów pracy nadzór sprawował kierownik ośrodka.

⁴³ Opracowano na podstawie Sprawozdania z działalności Ośrodka Kuratorskiego nr 1 przy Sądzie Rejonowym dla Wrocławia-Fabrycznej we Wrocławiu w okresie od 1 września 2020 r. do 31 grudnia 2020 r. sporządzonego przez kierownika Ośrodka – mgr. A. Samka.

Na dzień 31.12.2020 r., czyli w ciągu czterech miesięcy funkcjonowania, do Ośrodka skierowanych było ośmiu nieletnich. W trakcie zajęć wykorzystywano metody pracy z indywidualnym przypadkiem, grupowej oraz środowiskowej, jak również obserwacja, wywiad, dialog. Z uczestnikami został przeprowadzony szereg rozmów wychowawczych, informacyjnych, uświadamiających konsekwencje wchodzenia w konflikty z prawem, zobowiązujących do przestrzegania zasad życia społecznego oraz poszanowania drugiego człowieka. Uczestnicy korzystali również z oferowanej pomocy dydaktycznej związanej z trudnościami szkolnymi, rozwiązywaniem zadań domowych oraz uzyskiwaniem informacji na wyznaczony temat.

Uczestnicy ośrodka na poziomie umiarkowanym oraz dobrym realizowali postanowienie sądu rejonowego i uczestniczyli w zajęciach prowadzonych w ośrodku. W kilku przypadkach, w których nieletni uchylali się od uczęszczania do ośrodka, została przeprowadzona rozmowa dyscyplinująca mająca na celu poprawę frekwencji i respektowanie postanowienia sądu o orzecznym środku wychowawczym.

W ramach działalności ośrodka realizowana była w szerokim zakresie pedagogizacja rodzin nieletnich odbywających omawiany środek wychowawczy. Obejmowała ona m.in. stały kontakt kierownika ośrodka i pozostałych wychowawców z rodzicami lub opiekunami. Pracownicy ośrodka wykorzystywali ten kontakt do wielokrotnego informowania rodziców o frekwencji nieletnich oraz ewentualnych uwagach odnośnie do ich zachowania na terenie ośrodka. Informowali także o formie i treści organizowanych zajęć. Kontakt z rodzicami odbywał się przez rozmowy telefoniczne, a także bezpośrednie spotkania w siedzibie ośrodka.

Bardzo ważnym elementem pedagogizacji był kontakt kierownika ośrodka z kuratorami zawodowymi sprawującymi bezpośrednie nadzory nad uczestnikami bądź ich opiekunami. Dzięki temu pracownicy ośrodka mieli większą wiedzę na temat sytuacji rodzinnej nieletnich, co pozwoliło na zoptymalizowanie działań zorientowanych na właściwe budowanie relacji pomiędzy nieletnimi a ich środowiskiem rodzinnym.

W ramach zajęć nieletni uczestniczyli w zajęciach sportowych na profesjonalnej sali do CrossFitu, mieli możliwość poznania „teatru od kuchni” – podczas spotkania i prelekcji specjalnie dla nich przygotowanych w Teatrze Współczesnym.

Na zakres podejmowanych przez ośrodek oddziaływań bardzo duży wpływ ma współpraca z otoczeniem zewnętrznym. Wraz z rozpoczęciem działalności ośrodka jego kierownik nawiązał współpracę z Dolnośląskim Stowarzyszeniem Kuratorów Sądowych FRONTIS oraz Instytutem Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego. Prezes Sądu Rejonowego dla Wrocławia-Fabrycznej zawarł porozumienie o współpracy z Dolnośląskim Stowarzyszeniem Kuratorów Sądowych FRONTIS. Dzięki porozumieniu w Ośrodku Kuratorskim w ramach wolontariatu zaangażowały się dwie studentki pedagogiki, które wspierały kadrę ośrodka w pracy z nieletnimi. Ponadto nawiązano współpracę z Fundacją Dom Pokoju, Fundacją Jubilo, Fundacją Dajmy Szansę.

Dzięki tej współpracy w 2020 r. zrealizowano następujące przedsięwzięcia:

- a) zajęcia z mediacji rówieśniczej (Fundacja Dom Pokoju),
- b) zajęcia teatralne (Fundacja Jubilo),
- c) wsparcie wolontariuszy (Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Dolnośląskie Stowarzyszenie Kuratorów Sądowych FRONTIS),
- d) zajęcia z zakresu odpowiedzialności prawnej i mediacji rówieśniczej (Fundacja Dajmy Szansę, Fundacja Dom Pokoju),
- e) zajęcia sportowe (zajęcia na sali crossfit, pole dance, spotkanie z trenerem personalnym),
- f) cykl spotkań z przedstawicielami konkretnych zawodów (prawnik, biolog, kosmetykolog, przedsiębiorca),
- g) szereg wyjazdów w ramach edukacji kulturalnej do kina, teatru, muzeum,
- h) w okresie Świąt Bożego Narodzenia w ośrodku odbyło się spotkanie wigilijne, a nieletni otrzymali upominki zakupione ze środków Sądu Rejonowego dla Wrocławia-Fabrycznej.

2.4. Plan pracy Ośrodka Kuratorskiego nr 1 we Wrocławiu na rok 2021

Oddziaływanie na nieletnich w ośrodku ma na celu osiągnięcie następujących efektów⁴⁴:

- a) dążenie do zmiany postawy w kierunku społecznie pożądanym, zapewniającym prawidłowy rozwój osobowości,
- b) zaspokajanie potrzeb osobowościowych – wsparcie emocjonalne,
- c) rozwiązywanie bieżących problemów młodzieży,
- d) uczenie samodzielnego radzenia sobie z trudnościami życiowymi,
- e) eliminowanie zaniedbań wychowawczych i edukacyjnych,
- f) kompensowanie zaniedbań środowiskowych,
- g) wdrażanie do przestrzegania norm społecznych,
- h) rozwijanie zainteresowań,
- i) kształtowanie poczucia odpowiedzialności i opiekuńczości,
- j) rozładowanie napięć emocjonalnych,
- k) dbanie o czystość, zdrowie i higienę,
- l) przestrzeganie zasad bezpieczeństwa,
- m) samodzielne sporządzanie posiłków z zachowaniem zasad higieny,
- n) systematyczna pomoc w odrabianiu zadań domowych,
- o) dbałość o estetyczny wygląd zeszytów i książek,

⁴⁴ Opracowano na podstawie Planu Pracy Ośrodka nr 1 we Wrocławiu, który został przygotowany przez jego kierownika – mgr. A. Samka.

- p) nauka racjonalnego spędzania czasu wolnego,
- q) nauka kultury osobistej na co dzień, przy stole, w miejscach publicznych,
- r) korzystanie z gier planszowych – zdrowa rywalizacja,
- s) zajęcia sportowe – gry sportowe (piłka nożna, koszykówka, tenis stołowy),
- t) przygotowanie wyjazdów (ferie zimowe, wakacje, wycieczki w ciągu roku szkolnego),
- u) prace na rzecz ośrodka (porządkowe),
- v) współpraca z pedagogami szkolnymi,
- w) cykliczne spotkania z rodzicami uczestników,
- x) kontrole przeprowadzane przez sędziego-referenta.

Powyższym celom zostały przyporządkowane określone zadania służące ich osiągnięciu (tabela nr 5).

Tabela 5. Zadania szczegółowe

Cele i zadania	Temat	Sposób realizacji
Eliminowanie zaniedbań edukacyjnych – kształtowanie nawyku systematycznego uczenia się	Pedagogizacja rodziców. Budowanie właściwych relacji z członkami rodziny reedukacja	Bieżąca pomoc w nauce. Rozmowy indywidualne i grupowe
Kształtowanie i rozwijanie zainteresowań	Zajęcia sportowe, gry edukacyjne, stolikowe, filmy wideo, kino, udział w imprezach plenerowych	Prowadzenie indywidualnych i grupowych rozmów. Comiesięczne podsumowanie zachowania i samoocena na podstawie arkuszy spostrzeżeń
Wskazywanie i kształtowanie właściwych, pożądanych społecznie postaw	Resocjalizacja nieletnich	Organizowanie zajęć tematycznych
Rozładowanie napięć emocjonalnych	Nauka radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych – wskazanie metod rozwiązywania trudności życiowych. Kontrolowanie emocji, kierowanie nimi	Rozmowy indywidualne i grupowe. Stymulowanie sytuacji pożądanych i właściwe rozwiązywanie konfliktowych, zajęcia sportowe
Dbanie o higienę osobistą i zdrowie	Jak właściwie dbać o zdrowie? Zasady higieny osobistej	Rozmowy indywidualne i grupowe
Przestrzeganie zasad bezpieczeństwa, przepisów ppoż., przepisów sanitarnych	Pogadanki na temat bezpieczeństwa na terenie ośrodka, w czasie wycieczek oraz w drodze do i z ośrodka	j.w.
Rozwiązywanie problemów psychicznych	Rozpoznanie problemów	Rozmowy indywidualne, obserwacja wychowanków, kierowanie do poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz odpowiednich specjalistów po rozmowach z pedagogami szkolnymi i rodzicami, a także kierowanie odpowiednich wniosków do sądu
Wdrażanie do przestrzegania norm prawnych	Poznajemy Kodeks karny i konsekwencje naruszania prawa, normy prawne i społecznie pożądane zachowanie, poznajemy ustawę o przeciwdziałaniu alkoholizmowi i narkomanii	Pogadanki wychowawcze z wykorzystaniem obowiązujących aktów prawnych. Rozmowy wychowawcze odnoszące się do popełnionych przez nieletnich czynów karalnych

Źródło: Na podstawie Planu Pracy Ośrodka nr 1 we Wrocławiu.

III. Finansowanie ośrodków kuratorskich

Możliwości i zakres oddziaływań podejmowanych wobec nieletnich w ośrodkach kuratorskich są ściśle powiązane z systemem ich finansowania. Rozpatrując kwestię finansowania ośrodków, należy uwzględnić zarówno koszty związane z bezpośrednią działalnością ośrodka, jak i wynagrodzenia pracujących w nim kuratorów.

1. Finansowanie działalności ośrodków

Działalność ośrodka finansowana jest ze środków budżetu sądu rejonowego (§ 3 ust. 4 r.o.k.). Oznacza to, że prezes sądu rejonowego decyduje, w jakim zakresie będzie finansował zadania realizowane w ośrodku. Taka sytuacja nie jest właściwa z punktu widzenia pracy ośrodka z kilku powodów.

Po pierwsze – *de facto* działalność ośrodka, choć obiektywnie potrzebna w danym rejonie funkcjonowania sądu, może się okazać nieopłacalna czy wręcz niekorzystna z punktu widzenia prezesa sądu rejonowego, dla którego ośrodek może być niepotrzebnym kosztem.

Po drugie – do obowiązków kierownika ośrodka należy m.in. sporządzanie i przedstawianie prezesowi sąd rejonowego do zatwierdzenia rocznych planów pracy i rocznych planów finansowych w zakresie działalności ośrodka (§ 11 ust. 2 lit. a i c r.o.k.). Brak odpowiednich przepisów w tym zakresie, jak również częsta praktyka skutkuje tym, że kierownik ośrodka po przedstawieniu wskazanych planów nie wie, które z planowanych działań zostały zatwierdzone przez prezesa sądu i ile środków finansowych na to zostało przeznaczonych. Mówiąc prościej, kierownik ośrodka nie ma wiedzy na temat wielkości budżetu wyodrębnionego na pracę ośrodka.

Problem ten dotyka również kierowników zespołów kuratorskiej służby sądowej będących jednocześnie kierownikami ośrodków. Jednym z ich obowiązków jest udział w planowaniu i nadzór nad wydatkowaniem środków finansowych przeznaczonych dla kuratorów sądowych (art. 41 ust. 1 pkt 2 ustawy z 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych⁴⁵). Podczas prac nad planowaniem wskazanych środków kierownicy wpisują także propozycje dotyczące

⁴⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 167 – dalej u.k.s.

finansowania działań ośrodków kuratorskich. Również i w tym zakresie nie otrzymują informacji zwrotnych o przyznanych środkach, choć mają nadzorować ich wydatkowanie.

Stosując bardzo ściśle omawiane przepisy, prezes sądu rejonowego obowiązany jest jedynie pokryć koszty dożywiania. W tym celu ustala dzienną stawkę na dożywianie uczestnika w wysokości od 2 do 4 promili kwoty bazowej. W rozporządzeniu w sprawie ośrodków kuratorskich mowa jest o „dożywianiu”, a nie o „wyżywieniu”, przez co należy rozumieć drobne przekąski, nie np. dwudaniowy posiłek. Dlatego robienie zakupów spożywczych, najczęściej przez kierownika ośrodka, obejmuje m.in. zapiekanki, pizzę, słodycze, lody itp. Jednocześnie rozporządzenie nie nakłada na prezesa sądu rejonowego obowiązku finansowania innych aspektów funkcjonowania ośrodka, co może stanowić paradoks, gdyż prezes sądu może nie wyrazić zgody na finansowanie działalności, dla której ośrodek powstał, ponieważ reszta związana z funkcjonowaniem ośrodka pokrywana jest z oszczędności sądu. Oczywiście prezes sądu pokrywa również opłaty wynajmu pomieszczeń zajmowanych przez ośrodek, a także opłaty za media.

Przedstawiona wyżej konstrukcja finansowania działalności ośrodków kuratorskich pozbawia ich elementarnej autonomii w zakresie wydatkowania środków na finansowanie realizowanych w nich przedsięwzięć wychowawczo-resocjalizacyjnych, a niekiedy wręcz uniemożliwia realizowanie przypisanych prawem zadań. W obowiązującym systemie finansowania ośrodków prezesa sądów rejonowych, poza zapewnieniem nawet bardzo skromnego dożywiania uczestników, nie muszą z góry zabezpieczać w swoim budżecie określonej kwoty na całoroczną działalność ośrodka, a jego zadania mogą finansować z kwoty, która pozostała im w dyspozycji po pokryciu wszystkich innych wydatków związanych z pracą sądu. Paradoksalnie w obowiązującym stanie prawnym prezesom sądów rejonowych może nie zależeć na szerokiej działalności ośrodków. Tym samym można stwierdzić, że obowiązujące przepisy nie zapewniają gwarancji stabilnego finansowania działań ośrodków.

Z tego względu *de lege ferenda* należy określić algorytm, według którego w budżecie sądów rejonowych będą wydzielone odrębne środki pieniężne na działalność ośrodków. Kolejny postulat dotyczy wyposażenia kierownika ośrodka w uprawnienia do samodzielnego dysponowania tym budżetem, z którego składałby roczne sprawozdanie prezesowi sądu rejonowego i kuratorowi okręgowemu. Zarówno autonomia finansowa ośrodków, jak i kluczowy wpływ ich kierowników na sposób wydatkowania środków finansowych niewątpliwie przyczynią się do zwiększenia efektywności podejmowanych w nich oddziaływań.

2. Wynagrodzenie kuratorów pracujących w ośrodkach

Obecny system prawny nie przewiduje jasnych zasad wynagradzania kierownika ośrodka i innych kuratorów zawodowych w nim pracujących. Zgodnie z art. 14 ust. 4 u.k.s. kuratorowi

sądowemu może zostać przyznany na czas określony dodatek specjalny do wysokości 40% wynagrodzenia zasadniczego powiększonego o kwotę przyznanego dodatku funkcyjnego. Uszczegółowieniem wskazanego przepisu jest § 5 rozporządzenia Rady Ministrów z 23 grudnia 2002 r. w sprawie wynagrodzeń kuratorów zawodowych i aplikantów kuratorskich⁴⁶, na podstawie którego prezes właściwego sądu rejonowego może przyznać okresowy dodatek specjalny kuratorowi zawodowemu z tytułu zwiększenia obowiązków służbowych, w szczególności za prowadzenie zajęć w ośrodku kuratorskim. Analizując oba przepisy, należy wyeksponować dwa elementy:

Po pierwsze – ustawa stanowi o dodatku przyznawanym na czas określony. Słusznie zauważa się, że z założenia dodatek specjalny ma charakter okresowy i dlatego powinien być przyznawany na czas odpowiadający zwiększonemu wykonywaniu obowiązków służbowych przez kuratora. Natomiast jeżeli nie da się przewidzieć z góry tego czasu, wówczas dodatek ten powinien być przyznany na okres najbardziej odpowiadający przewidywanemu zwiększeniu obowiązków służbowych⁴⁷. Dodatek, o którym mowa w art. 14 ust. 4 u.k.s., przysługuje za zwiększenie obowiązków służbowych, które muszą wynikać z realizacji zadań przewidzianych dla kuratora⁴⁸.

Warto jednak zauważyć, że bardzo dużo kuratorów pracuje w ośrodku przez wiele lat, a jedynie tylko w zastępstwie lub okazjonalnie. Dlatego dodatek na czas określony jest nieadekwatny do pracy wykonywanej przez tych kuratorów.

Po drugie – prezes sądu rejonowego może przyznać dodatek specjalny do wysokości 40% wynagrodzenia. Brak wskazania dolnej granicy skutkuje tym, że w rzeczywistości te dodatki są bardzo małe (w niektórych przypadkach wynoszą jedynie 200 PLN). Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że najwyższe wypłacane dodatki specjalne w związku z pracą kuratorów w ośrodkach nie przekraczają 18%. Kuratorzy nie mają złudzeń, że górny limit dodatków w wysokości 40% nie zostanie osiągnięty, jednakże w ich ocenie 25% stanowiłoby godziwe wynagrodzenie. Dodatkowym problemem, poza niskim wynagrodzeniem za dyżury pełnione w ośrodkach, bardzo często jest wypłacanie dodatków z dużym opóźnieniem, nawet kwartalnym. Kuratorzy nie mają gwarancji, że w kolejnym miesiącu zostaną wypłacone im dodatki za dyżury pełnione w poprzednim miesiącu.

Ponadto istniejący system przyznawania dodatków powoduje duże zróżnicowanie w tym zakresie w poszczególnych rejonach za tę samą pracę. Należy bowiem pamiętać, że kuratorzy pracujący w ośrodkach wykonują w zasadzie te same zadania, choć w ramach dyżurów pełnionych po godzinach pracy w zespołach kuratorskiej służby sądowej. Ponadto nie należy zapominać, że praca kuratorów w ośrodkach jest wykonywana po godzinach ich pracy jako kuratorów sądowych, która wymusza realizację wobec nieletnich kompleksowych

⁴⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 145 ze zm.

⁴⁷ K. Stasiak, [w:] T. Jedynak, K. Stasiak, *Ustawa o kuratorach sądowych. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 128.

⁴⁸ K. Stasiak, [w:] T. Jedynak, K. Stasiak, *Ustawa...*, s. 128.

oddziaływań wychowawczych, diagnostycznych, terapeutycznych i kontrolnych, które wykonują w ramach sprawowanych nadzorów, a czasem nawet w zwiększonym zakresie.

Oprócz tego system dodatków przeznaczonych dla kuratorów za dyżury pełnione w ośrodkach nie przewiduje odmiennych stawek dla kuratora specjalisty, starszego kuratora zawodowego i kuratora zawodowego.

Przepisy regulujące przyznawanie dodatków dla kuratorów nie określają zasad ich przyznawania kierownikom ośrodków. Nierzadko otrzymują oni niewiele większy dodatek niż inni kuratorzy pełniący dyżury w ośrodkach, choć nie tylko realizują oddziaływania wobec nieletnich, ale wykonują szereg obowiązków związanych z prawidłowym funkcjonowaniem podległych im ośrodków, w tym o charakterze kierowniczym i organizacyjnym (§ 11 r.o.k.). Dlatego *de lege ferenda* należy postulować rozszerzenie kręgu podmiotów, którym przysługuje dodatek funkcyjny. W dotychczasowym brzmieniu art. 14 ust. 2 u.k.s. taki dodatek przysługuje kuratorom pełniącym funkcje kierownicze, tj. kuratorowi okręgowemu, jego zastępcy oraz kierownikowi kuratorskiej służby sądowej. Należy również rozważyć zmniejszenie obciążenia pracą kuratora w zespole kuratorskim, który jest jednocześnie kierownikiem ośrodka.

Z kolei kuratorzy społeczni oraz terapeuci, a także inne osoby mające odpowiednie umiejętności, mogą prowadzić zajęcia odpłatnie albo nieodpłatnie jako wolontariusze (§8 ust. 5 r.o.k.). W przypadku odpłatnego prowadzenia zajęć podstawą prawną jest umowa zlecenia, a wynagrodzenie pochodzi z budżetu sądu rejonowego i jest wypłacane na bieżąco po przedłożeniu rachunku.

Jeśli chodzi o problem finansowania ośrodków kuratorskich, to środki na ich działalność mogłyby pochodzić z Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej i Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Uzasadnieniem wyboru obu źródeł finansowania jest to, że często nieletni wykazujący przejawy demoralizacji mają rodziców przejawiających zachowania patologiczne, którzy nierzadko byli skazani na kary pozbawienia wolności. Natomiast w przypadku Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych należy przypomnieć, że ośrodki realizują w bardzo szerokim zakresie profilaktykę antyalkoholową i antynarkotykową, czym wpisują się mocno w działalność wskazanej instytucji.

Dokonując oceny systemu wynagradzania pracy kuratorów zawodowych pracujących w ośrodkach i ich kierowników, należy jasno stwierdzić, że system ten nie stwarza motywacji do podjęcia dodatkowych obowiązków wychowawcy lub kierownika w ośrodku. Kuratorzy zawodowi, w wyniku nieregularnych wypłat dodatków, mają mniej stabilną pozycję finansową za pełnienie dyżurów w ośrodkach niż kuratorzy społeczni. W wielu ośrodkach kuratorskich dochodzi do częstej rotacji kuratorów, ponieważ część z nich odchodzi, gdyż nie chce poświęcać swojego czasu wolnego i brać dużej odpowiedzialności za bardzo niskie dodatki. Niejednokrotnie kierownicy ośrodków zmuszeni są prosić innych kuratorów pracujących w zespole kuratorskim, aby zgodzili się wziąć 1–2 dyżury w miesiącu, gdyż obsada

kuratorska ośrodka nie jest wystarczająca do realizacji zadań ustawowych. Obowiązujący mechanizm wynagradzania kuratorów pracujących w ośrodkach może skutkować tym, że w tych placówkach będą pracowali jedynie pasjonaci, a to byłoby za mało z punktu widzenia roli omawianych instytucji w systemie resocjalizacji nieletnich.

Na koniec warto również rozważyć możliwość pełnienia dyżurów nie tylko przez kuratorów rodzinnych, ale również kuratorów dla dorosłych, których jest więcej. Wśród tych ostatnich jest wielu pasjonatów realizujących ciekawe hobby, którzy mogliby pozytywnie oddziaływać na nieletnich.

IV. Ośrodki kuratorskie – niewykorzystany potencjał

Wskazany w poprzednich częściach niniejszego opracowania bardzo szeroki zakres oddziaływania na nieletnich i ich środowisko rodzinne skłania do stwierdzenia, że w zakresie systemowych działań na rzecz zapobiegania i przeciwdziałania demoralizacji oraz przestępczości nieletnich nie w pełni wykorzystuje się potencjał ośrodków kuratorskich. Istnieją szczególnie dwa obszary, w których środek ten powinien być stosowany, tj. jako środek tymczasowy (art. 26 u.p.n.) oraz środek profilaktyczno-opiekuńczy.

1. Ośrodek kuratorski jako środek tymczasowy

Celem zastosowania środków tymczasowych ujętych w art. 26 u.p.n. jest zapobieżenie dalszej demoralizacji lub możliwości popełnienia czynu karalnego – na etapie toczącego się postępowania w sprawie nieletniego – poprzez jednoczesne prowadzenie oddziaływań o charakterze wychowawczym w czasie rozpoznania sprawy, zanim sąd podejmie ostateczne rozstrzygnięcie w przedmiocie orzeczenia środka docelowego (tj. środka wychowawczego albo poprawczego)⁴⁹. Słusznie zauważa się, że zastosowanie środków wychowawczych zależy przede wszystkim od potrzeb wychowawczych, co wynika z podstawowej dyrektywy postępowania z nieletnimi, jaką jest obowiązek kierowania się przede wszystkim dobrem nieletniego rozpatrywanym indywidualnie w konkretnym przypadku⁵⁰.

Z uwagi na cel środków tymczasowych stosowanych w postępowaniu z nieletnimi, jak również ze względu na bardzo szerokie możliwości oddziaływania ośrodka kuratorskiego *de lege ferenda* należy postulować uzupełnienie katalogu środków tymczasowych o środek wychowawczy w postaci skierowania nieletniego do ośrodka kuratorskiego. Za postulowanym rozwiązaniem przemawia kilka argumentów:

Po pierwsze, sądy rodzinne często orzekają jako środek tymczasowy nadzór kuratora. Jednakże skierowanie nieletniego do ośrodka kuratorskiego byłoby efektywniejsze, ponieważ już chociażby sam kontakt kuratorów z nieletnim byłby częstszy, przez co podejmowane

⁴⁹ P. Górecki, [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie w sprawach nieletnich*. Komentarz, Warszawa 2015, s. 154.

⁵⁰ Zob. podobnie: P. Górecki, [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie...*, s. 154.

oddziaływania byłyby intensywniejsze. Należy w tym miejscu wskazać, że często nadzór kuratora sprowadza się tylko do czynności kontrolnych w stosunku do nieletniego, wykonywanych raz w miesiącu.

Po drugie, w ośrodku nieletni miałyby zapewnione zajęcia wyrównawcze, pomoc w odrabianiu lekcji. Wszystkie te działania służyłyby zmniejszeniu lub wręcz eliminowaniu zaniedbań edukacyjnych, jeżeli oczywiście takie by występowały.

Po trzecie, poza zindywidualizowanymi formami oddziaływań nieletni skierowany do ośrodka miałyby szanse na uczestnictwo w zajęciach grupowych, czego nie stworzy mu nadzór kuratora. Szczególnie ważne byłyby zajęcia socjoterapeutyczne czy np. treningi zastępowania agresji. Jest to szczególnie istotne, gdy postępowanie dotyczy nieletniego dopuszczającego się w przeszłości zachowań agresywnych, będących podstawą wszczęcia wobec niego postępowania. Wartością tych zajęć jest współdziałanie w nich nieletnich przejawiających podobne zachowania, podczas których nieletni będą musieli wspólnie rozwiązywać konfliktowe sytuacje.

Po czwarte, pobyt w ośrodku stanowi dla nieletnich okazję do zgodnego współdziałania z innymi dziećmi pod okiem wychowawców, co pozwala na nabywanie i rozwijanie kompetencji społecznych.

Po piąte, ośrodek, jak żadna inna instytucja resocjalizacyjna, stwarza duże możliwości pedagogizacji rodzin nieletnich nie tylko poprzez indywidualne rozmowy, ale także przez warsztaty organizowane dla rodziców. Tym samym skierowanie nieletniego pozwala na realizację oddziaływań wychowawczych przy jednoczesnym kształtowaniu właściwych postaw rodzicielskich.

Po szóste, co wiąże się z powyższym, dodatkowa przewaga skierowania nieletniego do ośrodka nad orzeczeniem nadzoru kuratora polega na tym, że w sytuacji występowania w jego środowisku rodzinnym zjawisk patologicznych w ośrodku jest możliwość podejmowania takich oddziaływań wobec nieletniego, które przyczynią się, jeżeli nie do neutralizacji ich wpływu na dalszy jego rozwój i postawy, to przynajmniej do jego ograniczenia.

Po siódme, intensywny kontakt nieletniego z kuratorami w ośrodku pozwala na dokładną obserwację jego zachowań i postaw oraz zmian w tym zakresie. Dzięki temu kuratorzy pracujący z nieletnim na co dzień są w stanie dokładnie zdiagnozować nieletniego, jego potrzeby, deficyty społeczne, postawy oraz zachowania wymagające korekty. Z kolei taka głębsza i dokładniejsza diagnoza pozwoli sądowi rodzinnemu wydać właściwe orzeczenie w przedmiocie środka docelowego.

Po ósme, nie bez znaczenia jest również fakt, że orzeczenie środka tymczasowego w postaci umieszczenia nieletniego w ośrodku może zostać wydane wobec kilku nieletnich w tym samym czasie, co nie wpływa na obciążenie pracą kuratorów rodzinnych, gdyż wielu nieletnich może być poddawanych jednoczesnemu oddziaływaniu kilku tych samych kuratorów w ośrodku.

2. Profilaktyczno-opiekuńczy charakter ośrodka kuratorskiego

Jak zostało wspomniane wcześniej, Ministerstwo Sprawiedliwości nie dysponuje danymi pozwalającymi określić, w którym roku życia nieletni najczęściej są kierowani do ośrodków. Jednakże z przeprowadzonych wywiadów wynika, że najczęściej są to nieletni w wieku starszym, tj. 14–17 lat. W opinii kuratorów pracujących w ośrodkach jest to stanowczo za późno z uwagi na pogłębiony poziom demoralizacji i mocno już w tym wieku utrwalone negatywne postawy lub bardzo duże deficyty społeczne. Kuratorzy w wywiadach podkreślali, że dużo większa skuteczność oddziaływań realizowanych w ośrodkach dotyczy dzieci młodszych, tj. 6–7 rok życia. Jest to bardzo słuszny postulat, który zasługuje na poważną analizę. Za jego przyjęciem przemawia szereg argumentów. Aby je przytoczyć, najpierw należy jednak pokrótce opisać zmiany rozwojowe zachodzące u dzieci w okresie 6–7 lat do 12 lat. Na te lata przypada okres rozwojowy człowieka, który w psychologii rozwojowej określa się jako okres późnego dzieciństwa (zwany także młodszym wiekiem szkolnym)⁵¹.

W młodszym wieku szkolnym, tj. w wieku od 7 do 10–12 roku życia, dzieci stają się bardziej świadome swoich stanów emocjonalnych i ich wpływu na zachowanie. Chodzi tu przede wszystkim o doskonalenie się samokontroli. Dzieci potrafią w coraz większym stopniu dopasować swoją ekspresję do społecznych wymagań, natomiast ich działanie staje się w coraz większym stopniu niezależne od bezpośredniego wpływu emocji. Stopniowo kształtuje się umiejętność wyrażania emocji, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. W wieku 11–12 lat dziecko potrafi ukrywać swoje przeżycia przed otoczeniem oraz aktywnie przeciwstawiać się wpływom silnych emocji i pragnień na swoje zachowanie, powstrzymując jednocześnie własne niechciane reakcje. Wraz z rozwijaniem mechanizmów samokontroli następuje dalsze różnicowanie i wzbogacanie się sfery emocjonalnej. W tym okresie dokonuje się bowiem rozwój uczuciowości związanej z pełnionymi rolami⁵².

Według prof. Robert McGivern z San Diego State University w wieku 11 lat o 20% zmniejsza się empatia. W wyniku tego dzieci niejednokrotnie traktują oznaki strachu jako agresję, co skutkuje często konfliktami z nauczycielami i skłonnością do bójek⁵³.

Jak wynika z powyższego, w omawianym okresie następuje intensywny rozwój kompetencji społecznych dzieci. Jego zaburzenie przez niewłaściwe postawy rodzicielskie lub brak jakiegokolwiek zaangażowania rodziców może skutkować tym, że nie nabędą w stanie dopasować swojej ekspresji do oczekiwań społecznych, jak również mogą mieć zaburzone

⁵¹ R. Stefańska-Klar, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, t.2, B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), Warszawa 2000, s. 152–153. Zob. szerzej na temat etapów rozwojowych człowieka: P. Kobes, *Prawny system przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich*, Warszawa 2011, s. 24 i nast.

⁵² R. Stefańska-Klar, [w:] *Psychologia...*, s. 152–153.

⁵³ J. Stradowski, *Konflikt mózgow*, „Wprost” 2004, nr 23. Zob. także szerzej: V. Konarska-Wrzošek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013, s. 22–23.

zdolności kontroli emocji, co może przyczynić się do eskalacji zachowań agresywnych. Z tego względu zauważalne w tym wieku niepokojące symptomy radzenia sobie z emocjami mogą być eliminowane w ramach szeroko zakrojonych form oddziaływania w ośrodku.

Z kolei na społeczny rozwój dzieci w młodszym wieku szkolnym w dalszym ciągu największy wpływ wywiera środowisko rodzinne. Do zachowań prospołecznych, które pozytywnie wpływają na proces socjalizacji, należy zaliczyć postawę wzajemnej życzliwości wyrażanej przez członków rodziny, a także wobec innych osób i zwierząt. Tym samym bardzo ważną rolę w kształtowaniu tych postaw odgrywa prawidłowa postawa rodziców w stosunku do szkoły i nauczycieli⁵⁴. Powinna ona być nacechowana życzliwością i wyrozumiałością dla wymagań stawianych dziecku, a także chęcią współdziałania z nim przy ich realizacji⁵⁵. Oprócz tego pozytywnym czynnikiem oddziałującym na rozwój społeczny dziecka jest aktywna postawa rodziców w działalności zawodowej. Natomiast modelem destrukcyjnie wpływającym na proces socjalizacji dzieci jest postawa wzajemnej wrogości między rodzicami, rodzeństwem lub innymi członkami rodziny⁵⁶.

Odnosząc powyższe do zakresu oddziaływań ośrodka, należy podkreślić, że zauważane przez nauczycieli w szkole lub przez inne podmioty deficyty w zakresie kompetencji społecznych czy niewłaściwe postawy rodzicielskie, które nie sprzyjają prawidłowemu ich kształtowaniu, mogłyby być niwelowane w ośrodku. W ramach bardzo licznych form pracy grupowej ośrodek stanowi optymalne środowisko do kształtowania prawidłowych postaw społecznych. Do tego dochodzi możliwość szerszego oddziaływania na rodziców, chociażby przez prowadzone dla nich warsztaty.

Młodszy wiek szkolny jest okresem, w którym dla dzieci coraz większe znaczenie ma środowisko rówieśnicze. W tym okresie dzieci zaczynają łączyć się w grupy skupione wokół wspólnych zainteresowań. Jednocześnie grupy te są podstawą kształtowania się trwałych kontaktów koleżeńskich⁵⁷. Relacje nawiązane przez dziecko w omawianym okresie bardzo często decydują o jego dalszym rozwoju⁵⁸. W tym okresie dzieci są pod dużym wpływem otoczenia, jednakże wskutek czasowej reorganizacji mózgu nie są w stanie się z nim dobrze komunikować. Z tego względu uważają, że życie jest niesprawiedliwe albo że wszyscy sprzysięgli się przeciw nim⁵⁹. W kontaktach rówieśniczych rozwija się popularność dziecka w zespole. Buduje ono swoją pozycję socjometryczną w grupie. Przyjmując ją za pewien punkt odniesienia, można wyróżnić dzieci akceptowane, odrzucane i izolowane⁶⁰. Dziecko akceptowane

⁵⁴ Z. Skorny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1976, s. 137.

⁵⁵ Z. Skorny, *Proces...*, s. 137.

⁵⁶ Z. Skorny, *Proces...*, s. 137.

⁵⁷ Z. Skorny, *Proces...*, s. 153.

⁵⁸ P.K. Smith....., [w:] *Psychologia rozwojowa*, red. P.E. Bryant, A.M. Colman, przekł. A. Bezwińska-Walerjan, Poznań 1997, s. 69.

⁵⁹ J. Stradowski, *Konflikt...*

⁶⁰ Z. Skorny, *Proces...*, s. 154.

jest popularne w grupie, nawiązuje z jej członkami prawidłowe kontakty społeczne⁶¹. Na akceptację ze strony grupy mogą liczyć te dzieci, które osiągają sukcesy w zadaniach i sprawnościach cenionych przez nauczycieli, rówieśników i inne osoby będące autorytetami⁶². Natomiast dziecko odrzucone nie cieszy się popularnością, wzbudza negatywne uczucia, popada w konflikt, a także ma nieprawidłowo ukształtowane kontakty społeczne⁶³. Bycie mało atrakcyjnym lub źle ocenianym może wpływać ujemnie na samopoczucie dziecka oraz spowodować pesymistyczne spostrzeganie siebie teraz i w przyszłości⁶⁴. Z kolei do dziecka izolowanego członkowie grupy mają stosunek ambiwalentny, tzn. osoba taka nie wywołuje uczuć zarówno pozytywnych, jak inegatywnych. Nie nawiązuje ono z członkami grupy bliższych kontaktów i nie uczestniczy czynnie w jej działalności. Popularność jest bardzo ważna ze społecznego punktu widzenia, ponieważ wywiera duży wpływ na socjalizację dzieci, gdyż umożliwia nawiązywanie kontaktów społecznych oraz przyczynia się do aktywizacji społecznej dziecka⁶⁵. Badania wykazały, że dzieci popularne mają zazwyczaj dobre warunki środowiskowe, wywodzą się z tzw. dobrych rodzin, w których nie występują sytuacje patologiczne. Natomiast przyczyna niepopularności może mieć swoje źródło w braku u dziecka koleżeńskości, nieumiejętności współżycia w grupie, a także w skłonności do izolacji⁶⁶.

Również w przypadku zakłóceń rozwojowych na tej płaszczyźnie działania realizowane w ośrodku, szczególnie w zakresie pracy grupowej, mogą być skutecznym remedium.

Młodszy wiek szkolny jest zdominowany przede wszystkim przez naukę szkolną, co w dużym stopniu przyczynia się do znacznej intensyfikacji rozwoju. Zajęcie pozycji ucznia jest pewnym znaczącym krokiem w procesie kształtowania się osobowości. Do jej rozwoju przyczyniają się także kontakty z rówieśnikami, uczniami tej samej klasy⁶⁷. Należy również podkreślić, że instytucjonalne nauczanie i wychowanie (chodzi przede wszystkim o przedszkole i szkołę) ma szczególny wpływ na rozwój psychiczny dzieci wychowywanych w środowiskach mniej stymulujących, do których należy zaliczyć środowisko wiejskie, rodziny, w których rodzice mają niskie wykształcenie, jak również te, które mają charakter patologiczny⁶⁸.

W tym kontekście należy również docenić możliwości oddziaływania ośrodków przede wszystkim w zakresie niwelowania deficytów szkolnych, chociażby przez pomoc w odrabianiu lekcji. Wczesne podjęte usuwanie deficytów edukacyjnych daje duże szanse na realizowanie edukacji szkolnej na poziomie szkoły podstawowej w sposób niezakłócony z pozytywną perspektywą jej kontynuowania na dalszym etapie.

⁶¹ Z. Skorny, *Proces...*, s. 154.

⁶² R. Stefańska-Klar, [w:] *Psychologia...*, s. 150.

⁶³ Z. Skorny, *Proces...*, s. 154.

⁶⁴ R. Stefańska-Klar, [w:] *Psychologia...*, s. 150.

⁶⁵ Z. Skorny, *Proces...*, s. 155-159.

⁶⁶ Z. Skorny, *Proces...*, s. 155-159.

⁶⁷ M. Porębska, *Osobowość i jej kształtowanie się w dzieciństwie i młodości*, Warszawa 1982, s. 157-172.

⁶⁸ S. Guz, *Rozwój i kształtowanie osobowości dzieci w okresie wczesnoszkolnym*, Warszawa 1987, s. 175.

Biorąc pod uwagę rozważania dotyczące korelacji pomiędzy procesami zachodzącymi w okresie rozwojowym, jakim jest młodszy wiek szkolny, a możliwościami oddziaływania i ingerencji w te procesy w ramach działań podejmowanych w ośrodku, widać wyraźnie, że omawiana instytucja ma potencjał do prawidłowego i całościowego ukierunkowywania rozwoju dziecka.

Drugim argumentem przemawiającym za stworzeniem możliwości kierowania do ośrodka dzieci w wieku od 7 lat jest potrzeba rozszerzenia, a w zasadzie stworzenia instytucji profilaktycznej. Należy bardzo wyraźnie wyeksponować fakt, że w obowiązującym systemie opiekuńczo-wychowawczo-resocjalizacyjnym brak jest miejsca na działalność profilaktyczną.

Warto zauważyć, że przecież sama ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich nie ma w istocie charakteru profilaktycznego, ponieważ przewidziane w niej oddziaływania podejmowane są wówczas, gdy zostaną stwierdzone przejawy demoralizacji (art. 2 u.p.n.), czy kiedy negatywne postawy i zachowanie nieletniego są już bardzo utrwalone i pogłębione.

Brak profilaktycznego charakteru ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich dodatkowo wynika z praktyki orzeczniczej sądów rodzinnych, które nie dostrzegają potrzeby interwencji w proces rozwojowy dzieci w tak młodym wieku. Skutkiem takiego stanu rzeczy są często bardzo spóźnione działania, często nieefektywne, które w konsekwencji prowadzą do orzekania wychowawczych środków izolacyjnych, a nawet kończą się dla młodych ludzi pozbawieniem wolności.

Stworzenie możliwości objęcia dzieci w wieku od 6–7 roku życia zakresem oddziaływania ośrodka to jednak nie jedyny warunek nadania omawianej instytucji profilaktyczno-opiekuńczego charakteru. Aby w pełni zrealizować ten zamysł, konieczne jest przywrócenie możliwości kierowania do ośrodka dzieci zaniedbanych opiekuńczo, których sytuacja rodzinna (problemy ekonomiczne, niewłaściwe metody wychowawcze lub ich brak) stwarza realne zagrożenie dla ich egzystencji i rozwoju. Jak ważną rolę spełniały ośrodki dla takich dzieci, wskazują wypowiedzi kuratorów, którzy pamiętają te czasy, w których do ośrodków przychodziły dzieci w ramach postępowania opiekuńczo-wychowawczego. Również obecnie, w czasie pandemii, gdy ośrodki były czasowo zamknięte, wielu kuratorów z pozytywnym zaskoczeniem odnotowało fakt, że po ponownym ich uruchomieniu bardzo dużo dzieci cieszyło się, że mogą przychodzić znowu do ośrodka. Kuratorzy nie spodziewali się takiej reakcji ze strony nieletnich. Świadczy to niewątpliwie – również zdaniem kuratorów – o tym, że ośrodek spełniał ich potrzeby w zakresie, w którym nie spełniał ich dom rodzinny⁶⁹.

Warto w tym kontekście również dodać, że zdarzają się jeszcze dzisiaj sytuacje, gdy do ośrodków trafiają dzieci, które dopiero tam jedzą pierwszy ciepły posiłek w ciągu dnia.

⁶⁹ Postawę zadowolenia z możliwości uczestnictwa w zajęciach realizowanych w ośrodku porównam do postaw (nieczęsto spotykanych) nieletnich umieszczonych w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub zakładzie poprawczym, którzy celowo obniżają punktację, aby nie pojechać na święta do domu. Wolą oni bowiem spędzić ten czas w placówce, ponieważ wiedzą, że otrzymają w nim to, czego nie będzie w domu, tj. miłą atmosferę świąteczną, prezent, dobre jedzenie, którym będą się mogli najeść do syta.

Aby jeszcze bardziej ośrodki spełniały kryteria profilaktyki i opieki, warto rozważyć możliwość kierowania do nich nie tylko przez sąd rodzinny, ale również na wniosek dyrektora szkoły i samych rodziców.

Argumentem przemawiającym za takim rozwiązaniem jest przede wszystkim to, że sądy rodzinne najczęściej podejmują reakcję prawną w wyniku sytuacji już bardzo trudnej, zaawansowanej pod względem skali problemu do rozwiązania. Natomiast dyrektorzy szkół są w stanie szybciej zareagować na problem zgłaszany przez wychowawców, nauczycieli na co dzień obserwujących dzieci.

Z kolei rodzice, którzy chcą, ale nie potrafią właściwie zaopiekować się dzieckiem i pomóc mu, mogą dzisiaj w zasadzie skorzystać z młodzieżowych ośrodków socjoterapeutycznych, których również jest mało. Jednakże przewaga ośrodka nad wymienioną placówką jest taka, że nieletni pozostaje w dotychczasowym otoczeniu, nie musi opuszczać środowiska rodzinnego. Ponadto z uwagi na fakt, że pomiędzy ośrodkiem a miejscem zamieszkania nieletnich nie ma dużej odległości, istnieje większa możliwość kontaktów bezpośrednich pomiędzy rodzicami a kuratorami pracującymi w ośrodku niż w przypadku młodzieżowych ośrodków socjoterapeutycznych.

Warto również rozważyć, czy nadanie ośrodkowi charakteru profilaktyczno-opiekuńczego nie wymagałoby zmiany nazwy, która nie byłaby stygmatyzująca. Niestety nazwa „ośrodek kuratorski” kojarzy się z miejscem skupiającym zdemoralizowaną młodzież. Problem ten dostrzegają sami kuratorzy pracujący w ośrodkach, którzy słusznie krytykują urzędowe oznakowanie ośrodków tablicami. W kilku przypadkach nie było informacji o tym, że w tym miejscu znajduje się ośrodek. Dlatego dzieci mogły nieskrępowanie przychodzić bez narażenia się na ujawnienie w lokalnym środowisku, że uczęszczają do placówki resocjalizacyjnej.

Nazwa „ośrodek kuratorski” byłaby również nieadekwatna w przypadku kierowania do niego dzieci w ramach postępowania opiekuńczego, ponieważ budziłoby to nieuprawnione skojarzenia, że uczęszczające tam dzieci wykazują przejawy demoralizacji.

Mając powyższe na względzie, nazwa „ośrodek kuratorski” mogłaby zostać zastąpiona nazwą „ośrodek młodzieżowy”. Ta nazwa nie ma pejoratywnego skojarzenia i jest neutralna w sensie odbioru społecznego.

Podsumowując rozważania, w przedmiocie optymalnego wykorzystania ośrodków kuratorskich należy spełnić dwa podstawowe warunki: stworzyć możliwość kierowania do nich nieletnich w ramach środków tymczasowych i nadać im charakter profilaktyczno-opiekuńczy. Realizacja drugiego warunku wymaga w szczególności: umożliwienia kierowania do ośrodków dzieci od 6-7 roku życia, objęcia zakresem działania ośrodków również dzieci wymagające wsparcia opiekuńczo-wychowawczego, rozszerzenia zakresu podmiotów mogących wnioskować o umieszczenie dziecka w ośrodku o dyrektorów szkół i rodziców nieletnich.

Wnioski końcowe

Podjęte w niniejszym Raporcie rozważania w zakresie zadań i form oddziaływań realizowanych przez ośrodek kuratorski jako środek wychowawczy orzekany wobec nieletnich pozwalają na sformułowanie ważniejszych wniosków *de lege lata* i *de lege ferenda*, które wydają się bardzo ważne z punktu widzenia podniesienia efektywności oddziaływań i szerszego wykorzystania niewątpliwie dużego potencjału tkwiącego w omawianej instytucji wychowawczej.

1. Zamysłowi powołania do życia kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą, a następnie przekształconych w ośrodki kuratorskie, towarzyszyło przekonanie, że celem tych instytucji powinna być nie tylko praca ze zdemoralizowanymi nieletnimi, ale również opieka nad dziećmi zaniedbanymi wychowawczo, które zmagają się również z problemami egzystencjalnymi.
2. Po 2001 r. ośrodki kuratorskie straciły na znaczeniu przez to, że przestano do nich kierować dzieci w ramach postępowania opiekuńczego, pozostawiając jedynie nieletnich w ramach orzeczonego środka wychowawczego.
3. Ministerstwo Sprawiedliwości nie dysponuje danymi pozwalającymi całościowo spojrzeć na ośrodki kuratorskie. Brakuje informacji na temat wieku, w którym nieletni najczęściej są kierowani do ośrodków, a także danych pozwalających ustalić, w stosunku do jakiej liczby nieletnich, którzy opuścili ośrodek, zostały później orzeczone środki o charakterze izolacyjnym. Zgromadzenie tych informacji pozwoliłoby dokonać oceny tego, czy nieletni nie trafiają do ośrodków zbyt późno, co ograniczałoby skuteczność podejmowanych wobec nich oddziaływań.
4. Z tego względu należy postulować rozbudowanie bazy danych w Ministerstwie Sprawiedliwości pozwalających na stosowne przetwarzanie danych, w zależności od potrzeby ich wykorzystania.
5. Spośród wszystkich zadań wskazanych w § 5 ust. 1 r.o.k. w najmniejszym zakresie realizowane są zadania o charakterze profilaktycznym. Wynika to z faktu, że wszystkie środki wychowawcze, w tym skierowanie nieletniego do ośrodka kuratorskiego, orzekane są dopiero w przypadku stwierdzenia u nieletniego demoralizacji, co wynika z art. 2 u.p.n. Tym samym do ośrodków trafiają najczęściej osoby w wieku od 14 do

- 17 lat z głębokimi deficytami edukacyjnymi i społecznymi oraz utrwalonymi postawami dewiacyjnymi.
6. Najczęstszą formą zajęć w ośrodku, poza zajęciami grupowymi, są czynności związane z eliminowaniem zaległości szkolnych. Dlatego kuratorzy bardzo dużo czasu poświęcają na pomoc w odrabianiu lekcji, wyjaśnianie niezrozumiałych zagadnień, wspólnie czytają lektury szkolne itp.
 7. Zakres podejmowanych działań i stosowane metody dają szansę kompleksowego oddziaływania na nieletnich i ich środowisko rodzinne. Warta podkreślenia jest właśnie możliwość prowadzenia właściwych oddziaływań na środowisko rodzinne, ponieważ nie ma w systemie postępowania z nieletnimi instytucjonalnych możliwości oddziaływania zarówno na nieletniego, jak i na jego rodzinę. Ośrodek kuratorski wydaje się być jedyną instytucją, która może to skutecznie robić poprzez zajęcia warsztatowe dla rodziców, rozmowy z kuratorami w ośrodku czy też angażowanie rodziców do działań podejmowanych na jego terenie.
 8. Biorąc pod uwagę uregulowane prawnie możliwości kierowania nieletnich do ośrodka (tylko w ramach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich) i jego wszechstronne możliwości oddziaływań, należy stwierdzić, że ośrodek kuratorski jest instytucją o niewykorzystanym potencjale.
 9. Aby w sposób optymalny wykorzystać potencjał ośrodka, należy wprowadzić możliwość jego orzekania w ramach środka tymczasowego (art. 26 u.p.n.). Przewaga ośrodka nad nadzorem kuratora w ramach środka tymczasowego polega na tym, że nadzór kuratora nie pozwala na takie zintensyfikowane oddziaływanie jak ośrodek, co zwiększa szansę na powstrzymanie dalszej demoralizacji. Ponadto skierowanie nieletniego do ośrodka daje możliwość przeprowadzenia dokładniejszej i zarazem kompleksowej diagnozy nieletniego oraz jego środowiska rodzinnego, co ma istotne znaczenie dla sądu przy orzekaniu środka docelowego.
 10. Należy rozszerzyć możliwości korzystania z ośrodka również dzieciom wychowywanym w rodzinach niezapewniającym ich właściwej opieki rodzicielskiej, a także tym, których sytuacja materialna jest trudna. Tym samym ośrodkiem kuratorskim należy nadać charakter profilaktyczno-opiekuńczy. Dzięki tym zmianom zaniknie luka systemowa polegająca na braku skutecznych instytucji profilaktycznych.
 11. Wsparciem ośrodka należy objąć już dzieci w wieku 6–7 lat. Dzięki tak wczesnej ingerencji istnieją duże szanse, że dzieci zaniedbane wychowawczo będą rozwijały się prawidłowo, a tym samym zapobiegnie się ich demoralizacji. Przyjęcie proponowanego rozwiązania wzmocniłoby profilaktyczno-opiekuńczy charakter ośrodka.
 12. Przyjętemu rozwiązaniu powinno towarzyszyć rozszerzenie podmiotów mogących wnioskować o skierowanie dziecka do ośrodka. Zasadne jest, aby takie prawo miał dyrektor szkoły i rodzic.

13. Tym samym ośrodek może stać się atrakcyjną alternatywą dla młodzieżowego ośrodka wychowawczego, ponieważ dziecko będzie mogło nadal pozostać w swoim naturalnym środowisku, a jednocześnie ono i jego rodzic będą mogli korzystać ze wsparcia ośrodka.
14. W omawianym kontekście warto rozważyć zmianę nazwy „ośrodek kuratorski” na „ośrodek młodzieżowy”. Zasadność proponowanej zmiany wynika z tego, że ta druga nazwa nie stygmatyzowałaby dzieci korzystających z form wsparcia ośrodka, które nie są zdemoralizowane, a zaniedbane wychowawczo lub edukacyjnie. Dzisiaj „ośrodek kuratorski” kojarzy się z miejscem, do którego przychodzą zdemoralizowani nieletni.
15. Na możliwości realizacji działań odejmowanych w ośrodku bardzo duży wpływ ma system finansowania ośrodków. Niestety w obecnym stanie prawnym ośrodki nie są niezależne finansowo. W istocie ich działalność pokrywana jest z oszczędności sądu rejonowego. Taki model finansowania stwarza ryzyko, że prezesi sądów rejonowych nie będą chcieli finansować szerszej działalności ośrodka poza dożywianiem nieletnich i pokrywaniem opłat za wynajem pomieszczeń i media.
16. Kierownicy ośrodków nie mają wpływu na konstruowanie budżetu na roczną działalność ośrodka. W istocie nie wiedzą, jakimi kwotami mogą dysponować.
17. Dwa powyższe problemy można rozwiązać poprzez wydzielenie z góry kwoty z budżetu sądu na działalność ośrodka według wypracowanego algorytmu.
18. Źródłem finansowania ośrodków mogłyby być środki z Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej i z części środków przeznaczonych na działalność Państwowej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
19. Istotnym problemem jest sposób finansowania kuratorów zawodowych pełniących dyżury w ośrodkach, co powoduje dużą rotację kuratorów albo braki kadrowe do pełnienia dyżurów. Najwyższe wypłacane dodatki specjalne w związku z pracą kuratorów w ośrodkach najczęściej nie przekraczają 18%. Należy postulować podniesienie wysokości dodatku specjalnego do poziomu minimalnego 25%.
20. Kierownicy ośrodków nie mają zmniejszonego obciążenia w ramach pracy w zespole kuratorskim, choć z tytułu pełnienia funkcji kierowniczej mają bardzo dużo biurokratycznych obowiązków.
21. Z tego względu należy rozważyć zmniejszenie obciążeń kuratorom będącym jednocześnie kierownikami ośrodków.
22. Ponadto kierownicy ośrodków mają ustalane dodatki za pracę w ośrodku na tych samych zasadach jak kuratorzy pełniący w nich dyżury. Z tego względu dodatki kierowników i dyżurujących kuratorów mogą być na takim samym poziomie.
23. Z tego względu należy postulować objęcie kierowników ośrodków zakresem naliczania dodatków, który obejmuje kuratorów pełniących funkcje kierownicze.

Bibliografia

- Bojarski T., [w:] T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Borowski R., Wysocki D., *Instytucje wychowania resocjalizującego*, Płock 2001.
- Drapała K., Kulma R., *Powrotność do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze (raport z badań)*, „Prawo w Działaniu” 2014, nr 19.
- Gaberle A., Korcyl-Wolska M., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Gdańsk 2002.
- Górecki P., [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Gromek K., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2004.
- Grześkowiak K., Krukowski A., Patulski W., Warzocha E., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, red. A. Krukowski, Warszawa 1984.
- Guz S., *Rozwój i kształtowanie osobowości dzieci w okresie wczesnoszkolnym*, Warszawa 1987.
- Haak-Trzuskawska A., Haak H., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Harwas-Napierała B., Trempała J. (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka t. 2*, Warszawa 2000.
- Ignatowicz J., *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1998.
- Kalinowski M., *Vademecum rodzinnego kuratora sądowego*, Warszawa 1984.
- Kobes P., *Funkcje kuratora w polityce kryminalnej*, Warszawa 2019.
- Kobes P., *Prawny system przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich*, Warszawa 2011.
- Konarska-Wrzosek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013.
- Kopeć-Chrościcka M., *Kurator sądowy. Zadania profilaktyczne i resocjalizacyjne. Materiały do przedmiotu „Metodyka pracy kuratora sądowego”*, Warszawa 1984.
- Kowalska-Ehrlich B., *Zasady postępowania z nieletnimi i młodocianymi*, [w:] *Prawne podstawy resocjalizacji zapobiegania przestępczości*, red. A. Krukowski, Warszawa 1983.
- Kozłowski P., *Ośrodek kuratorski – przestrzeń aktualnych wyzwań grupowej nieinstytucjonalnej resocjalizacji nieletnich*, [w:] *Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana dr Tadeuszowi Jedynakowi*, red. K. Stasiak, Toruń 2018.
- Kozłowski P., Stasiak K., *Ośrodek kuratorski. Ujęcie prawne, organizacyjne i metodyczne*, Warszawa 2018.
- Kwadrans Ł., Konaszewski K., *Ośrodek kuratorski ośrodkiem wychowawczym na przejawy demoralizacji i czyny karalne dzieci i młodzieży*, „Probacja” 2016, nr 3.
- Kwadrans Ł., *Ośrodek kuratorski – środek wychowawczy wykonywany przez kuratorów sądowych*, [w:] *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. K. Jedynak, Warszawa 2018.
- Opora R., *Rola sędziów i kuratorów w resocjalizacji nieletnich*, Gdańsk 2006.
- Ostrowska Z., Greczuszkin A., *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2005.
- Ostrowska Z., Paszkiewicz A., *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2012.
- Porębska M., *Osobowość i jej kształtowanie się w dzieciństwie i młodości*, Warszawa 1982.

- Sawicka K., *Współczesne tendencje światowe w praktyce resocjalizacyjnej*, [w:] *Podstawy procesu resocjalizacji*, red. S. Górski, Warszawa 1987.
- Sawicka K., *Rozwój autokorekcji emocjonalnej. Program socjoterapii dzieci i młodzieży*, Warszawa 1993.
- Sawicka K., *Socjoterapia – proces i metoda*, [w:] *Socjoterapia*, red. K. Sawicka, Warszawa 1999.
- Skorny Z., *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1976.
- Smith P.K., [w:] P.E. Bryant, A.M. Colman, *Psychologia rozwojowa*, red. P.E. Bryant, A.M. Colman, przekł. A. Bezwińska-Walerjan, Poznań 1997.
- Stasiak K., [w:] T. Jedynek, K. Stasiak, *Ustawa o kuratorach sądowych. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Stradowski J., *Konflikt mózgów*, „Wprost” 2004, nr 23.
- Wilk M., *Diagnoza w socjoterapii. Ujęcie psychodynamiczne*, Sopot 2014.

Wykaz aktów prawnych i dokumentów

- Ustawa z 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 167)
- Ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 969)
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnim (Dz.U. poz. 855)
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 23 grudnia 2002 r. w sprawie wynagrodzeń kuratorów zawodowych i aplikantów kuratorskich (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 145 ze zm.)
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 5 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich (Dz.U. Nr 120, poz. 1294)
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6 lutego 1976 r. w sprawie kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą (Dz.Urz. MS Nr 2, poz. 9 ze zm.)
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 27 lipca 1971 r. w sprawie utworzenia kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą (Dz.Urz. MS Nr 6, poz. 39)
- Opracowania wieloletnie. Nieletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2008–2018* (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>, dostęp: 7 grudnia 2021 r.).
- Pismo Pani Beaty Turek – Dyrektora Departamentu Spraw Rodzinnych i Nieletnich skierowane do mnie 2 sierpnia 2020 r.
- Plan pracy Ośrodka Kuratorskiego nr 2 przy ul. Sygietyńskiego 7 w Warszawie na rok 2021* – opracował: mgr S. Rączkowski – kierownik Ośrodka
- Sprawozdanie z działalności Ośrodka Kuratorskiego nr 1 przy Sądzie Rejonowym dla Wrocławia-Fabrycznej we Wrocławiu w okresie 1 września 2020 – 31 grudnia 2020* – opracował: mgr A. Samek – kierownik Ośrodka
- Program socjoterapeutyczny „Rozwój umiejętności społecznych” realizowany w Ośrodku Kuratorskim nr 3 w Wałbrzychu*, opracował: mgr M. Więcek